FORUM

12

1958/59

Summary

Studies in sanctification

page 371 *by H. R. Blankesteijn*

In this article the author, a clergyman, makes some observations on the Paas (or Easter) Church at Zaandam, the Arminius Church in Amsterdam and the new church at Schiedam. The Paas Church is the most successful of the three if one takes the view that isolation is the most powerful stimulus of openness. In the Arminius Church and the church at Schiedam the averting of the outside world has been effected by the use of walls made of glass rather than by isolation. The privacy of the Paas Church, though rather too much intensified by the staircase, is most suited for the purpose, liturgy being a mystery and a kind of (open) conspiracy. The entrance of the church at Schiedam, however, is more successful. In every one of the three churches the pulpit has been treated with praiseworthy modesty. In Schiedam the pews intended for the elders and deacons are too conspicuously placed. The table for the Lord's Supper in the Zaandam Church fits its purpose excellently while in the Schiedam Church the table is no more than a powerless symbol and in the Arminius Church there is no regular table at all.

It is regrettable that an electronic organ has been placed in the church at Schiedam. However, the uncompromising straightness of line of this church does make an impression. A modern mural painting, by Karel Appel for instance, might be suitable here. It is odd that the cross on top of the steeple is only completely visible from inside the church. From the iconographic point of view Zaandam has taken more risks and has at the same time been more careful.

Two churches

page 376 *by K. L. Sijmons Dzn.*

The Arminius Church in Amsterdam and the Reformed Paas (or Easter) Church at Zaandam have been based on greatly diverging liturgical principles. In both cases the adjoining rooms had to be suited to all sorts of purposes. The Remonstrants wanted the Arminius Church to be a "well-balanced" church, not a church for sermons. The wall facing the residential district is completely closed, the opposite wall completely open. The building has not been finished yet. The baptismal font and the organ are still at a provisional stage. A piece of sculpture will be placed near the pulpit. The wide hall in front of the church is very satisfying indeed as a social centre outside the church service.

The site at Zaandam was exceedingly small and difficult. Because of this the sections could not be found in the base but had to be looked for in the altitude. The space allotted to the Lord's Supper is higher than the nave. The particular placing of the staircase causes the church to be entered diagonally, this looks livelier and more natural. The windows (on the six days of Creation) are by Karel Appel. In both churches the acoustics are excellent. Prof. A. D. Fokker gave advice on this matter.

The Dutch Reformed Church at Schiedam

page 386 *by J. B. Bakema*

The walls of this church look like draught-screens in the town-planning interior of Schiedam, draught-screens that are closed against the nearby school and open towards the water and the dyke. The tower is situated between the residential district and the pews. The cross has been placed at the foot of the tower, visible for anyone who looks for it. The walls consist of concrete. Traditional brick-work has been used on the walls standing on the soil. Music is provided by loudspeakers set up in shields of solid wood.

Résumé

Etudes en sanctification

page 371 *par H. R. Blankesteijn*

Dans cet article, l'auteur, pasteur lui-même, nous donne une description de, ou plutôt une contemplation sur la Paaskerk (Eglise de Pâques) à Zaandam, l'Arminiuskerk à Amsterdam et la Nieuwe Kerk (Eglise Neuve) à Schiedam.

Du point de vue que l'isolement est le stimulant le plus fort pour la franchise, la Paaskerk est la plus réussie. L'Arminiuskerk ainsi que l'église à Schiedam sont provenues du détournement du monde (baies vitrées translucides) plutôt que de la retraite, et parce que la liturgie est un mystère et une sorte de conjuration (ouverte), l'intimité de la Paaskerk — cependant trop renforcée par l'escalier — y est le plus apte. L'entrée de l'église de Schiedam est pourtant mieux réussie.

Dans toutes les trois églises, la chaire a été traitée d'une modestie louable. A Schiedam, les places pour les fabriciens sont trop prononcées. A Zaandam, la table de la sainte-Cène répond à son but; à Schiedam, elle forme un symbole sans force, tandis qu'une table spéciale manque dans l'Arminiuskerk.

L'installation d'un orgue électronique à Schiedam est fort déplorable. La rigidité sans compromis de cette église est bien claire, pourtant une peinture paroissale (de Karel Appel, p.ex.) y conviendrait. C'est étrange que seulement de l'intérieur de l'église se voit la croix au-dessus de la tour. A l'égard de l'iconographie, c'est à Zaandam, que l'on a risqué davantage, et cependant on a été plus prudent.

A propos de deux églises

page 376 *par K. L. Sijmons Dzn.*

L'Arminiuskerk remontrante à Amsterdam et l'église réformée Paaskerk à Zaandam sont basées sur des principes liturgiques très divergeants. Dans les deux cas, il fallait que les espaces secondaires pussent être adaptés à toute sorte de fins.

Les remontrants voulaient avoir une église équilibrée, pas une église de prêche. Le mur au côté des habitations est tout fermé, le mur opposé entièrement ouvert. La construction n'a pas encore été achevée. Les fonts baptismaux et les grandes orgues sont provisoires. Près de la chaire, une sculpture sera ajoutée ultérieurement. Hors du service religieux le porche large sert excellemment comme centre communal.

A Zaandam, le terrain était très étroit et difficile. Ainsi on cherchait le sectionnement pas au plan, mais en hauteur. L'espace pour la sainte-Cène est plus haut que celui de l'église propre. A cause de la situation de l'escalier entre-t-on dans l'église en diagonale: c'est plus animé et plus naturel. Les vitraux (les 6 jours de la Création) sont de Karel Appel.

Dans les deux églises, l'acoustique, pour laquelle le Prof. A. D. Fokker a donné son avis, est excellente.

L'église réformée à Schiedam

page 386 *par J. B. Bakema*

Les parois de cette église sont comme des paravents dans l'intérieur urbain de la ville, fermés au côté de l'école tout près, ouverts sur le canal et la digue. La tour se situe entre les unités d'habitation et les places assises. La croix, visible seulement pour ceux qui la cherchent, est à la base de la tour. Les murs sont en béton; cependant ceux qui s'élèvent du sol ont été maçonnés traditionnellement. De la musique est fournie par des haut-parleurs, montés en plaques de bois massives.

Zusammenfassung

Studien in Heiligung

Seite 371 *von H. R. Blankesteijn*

Im diesem Artikel äussert sich ein Pfarrer zu der Osterkirche (Paaskerk) in Zaandam, der Arminiuskirche in Amsterdam und zur neuen Kirche in Schiedam.

Wer der Ansicht ist, dass eine Absonderung die wirksamste Stimulanz der Offenheit bildet, dem gefällt die Osterkirche am besten. Die Arminiuskirche und die Kirche in Schiedam werden mehr durch Glaswände als durch eine bewusste Sonderlage von der Aussenwelt getrennt. Da die Liturgie ein Mysterium ist, eine Art (offener) Verschwörung, so ist die Geschlossenheit der Osterkirche — sie wird allerdings zu sehr durch die Treppe betont — hierzu am geeignetsten. Aber der Eingang der Schiedamer Kirche ist besser geglückt.

In den drei Kirche wurde die Kanzel mit lobenswerter Bescheidenheit behandelt. In Schiedam wurden die Plätze für die Presbyter zu sehr hervorgehoben. Der Abendmahlstisch in Zaandam entspricht ausgezeichnet seinem Zweck, in Schiedam ist er ein machtloses Symbol, in der Arminiuskirche fehlt ein richtiger Abendmahlstisch.

In Schiedam ist die Aufstellung einer elektronischen Orgel sehr zu bedauern. Die keinen Kompromiss kennende Geradheit dieser Kirche spricht einem doch an. Eine moderne Wandbemalung, z.B. von Karel Appel, könnte gut in diesen Raum passen. Es ist eigenartig, dass man das Kreuz auf dem Turm nur von der Kirche aus vollständig sehen kann. Zaandam hat in ikonographischer Hinsicht mehr gewagt, war aber dennoch vorsichtiger.

Zwei Kirchen

Seite 376 *von K. L. Sijmons Dzn.*

Die Arminiuskirche in Amsterdam und die reformierte Osterkirche in Zaandam beruhen auf zwei sehr verschiedenartigen Liturgien. In beiden Fällen mussten die Nebenräume für allerlei Zwecke geeignet sein. Die Remonstranten wollten von der Arminiuskirche keine Predigtkirche, sondern eine „Kirche mit Gleichgewicht" machen. Gegen die Wohnhäuser ist die Wand ganz geschlossen, die gegenüberliegende Wand ist ganz offen. Das Gebäude ist noch nicht fertig. Taufbecken und Orgel sind noch provisorisch. Bei der Kanzel soll noch eine Plastik angebracht werden. Die breite Kirchenvorhalle genügt den Anforderungen, die, ausser Gottesdienst, an ein Gemeindezentrum gestellt werden.

In Zaandam war das Gelände besonders klein und schwierig. Deshalb war eine Gliederung der Grundfläche ausgeschlossen. Nur die Höhe konnte hierfür in Betracht kommen. Der Abendmahlsraum ist höher als der Kirchenraum. Die Situierung der Treppe ist derartig, dass man die Kirche diagonal betritt. Es ist lebendiger und natürlicher. Die Fenster (6 Schöpfungstage) sind von Karel Appel. Die Akustik beider Kirchen ist ausgezeichnet. Berater war Prof. A. D. Fokker.

Die niederländisch-reformierte Kirche zu Schiedam

Seite 386 *von J. B. Bakema*

Wie Wandschirme stehen diese Kirchenmauern inmitten des städtebaulichen Interieurs von Schiedam, zur nahegelegenen Schule hin geschlossen, offen gegen Wasser und Deich. Zwischen Wohnblöcken und Sitzplätzen erhebt sich der Turm. An dessen Fuss steht das Kreuz, sichtbar für Suchende. Die auf dem Boden stehenden Wände wurden traditionell gemauert, die andern sind aus Beton. Die Musik kommt aus Lautsprechern, die auf massive Holztafeln montiert sind.

The "Art-Sacré" at the "Biennales" of Salzburg and Venice

page 388 *by K. L. Sijmons Dzn.*

The co-operation of architect, sculptor and painter is of the utmost importance, especially as regards church-buildings. This co-operation should have liturgy at heart, otherwise architecture tends to become a game and plastic art becomes an adornment only and does not fulfil a function in the whole. At the "Biennale Christlicher Kunst" at Salzburg practically all European countries were represented besides the U.S.A. and Canada. Sculpture prevailed and the work of painters, glaziers, ceramists and architects was only sparingly represented. In spite of all good intentions inartistic products dominated and certain clichés, such as classicistic sweetness, heavy archaeistic forms and ascetic figures (many pictures of John the Baptist) were to be found everywhere. Some Spanish exhibits were a bright spot, among them a project for a college building with chapel in Madrid. On the whole, spuriousness predominated and the total impression of the exhibition was not very satisfying. The same can be said of the "Biennale" of Venice. The religious paintings were the most insignificant ones (although some of them were awarded a prize), with the exception of a lifelike picture of Christopher. Genuineness, which is more important than aesthetics, more important than whether something is beautiful or not, more important than naturalism as opposed to abstraction, even more important than figurativeness or non-figurativeness, this genuineness was rare. The building of Protestant churches has reached a critical stage because of the acceptance of images everywhere after centuries of rejection. The architects should set to work with the utmost care in advising their clients.

Two blocks of flats

page 396 *by J. W. H. C. Pot*

The author gives some notes on a block of flats in Rotterdam designed by Groosman and on another one at Bergen-aan-Zee by Boon. He points out that both architects have tried to realize all sorts of ideas that, even after thirty years of trial, have not yet been worked out satisfactorily. It has been tried to prevent the splitting up of the living area into hall, passage, dining room, sleeping quarters, bathroom, lavatory and lumber-room in order to realize a wider circulation. The wet cell (i.e. the concentration of all the supply and discharge of water) constitutes a problem occupying every architect in this connection. Fortunately there is a working committee led by Van Tijen, which concentrates on studying the functional foundations of houses. But every architect should continually occupy himself with plans that primarily concern living itself. In his statement on his block of flats Boon says among other things: The starting-point of these dwellings was the complete centralization of the service-nucleus. This may yield the following advantages:
circular development of space because half of the walls of the bedrooms can be shoved away,
optical and practical enlargement of dwelling-space,
simplification of housekeeping by means of a combination of the eating and cooking quarters, independent of the room,
centralization of all pipes and channels into one tube,
simplification of the front elements in connection with standardization,
complete or partial pre-fabrication of the service-nucleus.
Boon has not succeeded in realizing all this because he was hampered by the traditional possibilities of construction. On the whole we find there is some gain but at the same time some loss. We gain by the beautifully linked-up spaces, but the technical shortcomings as far as living is concerned constitute a loss. The wet cell causes the lavatory to be attainable by way of bedroom and shower-room only. Boon's stair-wells are beautiful. Groosman was strongly tied to all sorts of directions and given circumstances in Rotterdam. He has been able to meet every demand of both authorities and client. Groosman's three-room flats are more traditional and less free than those by Boon.

L'Art Sacré aux Biennales de Salzbourg et de Venise

page 388 *par K. L. Sijmons Dzn.*

A la construction d'une église, la collaboration de l'architecte, du sculpteur et du peintre est très importante; elle doit être au service de la liturgie, sinon l'architecture deviendrait un jeu, et l'art décoratif, une décoration elle-même et pas fonction du tout.

A Salzbourg, à la Biennale de l'Art Chrétien, étaient représentés presque tous les pays européens, les Etats-Unis et le Canada. La sculpture y dominait, mais les oeuvres des peintres, des maitres vitriens, des céramistes et des architectes y étaient rares. Malgré de bonnes intentions, les produits inartistiques prédominaient et on y trouvait partout des poncifs, comme un classicisme douceâtre, des formes fort archaïques et des figures ascètes (beaucoup d'images de saint Jean-Baptiste). Quelques stands espagnols formaient un rayon de lumière, p.ex. le projet d'un bâtiment universitaire avec une chapelle, à Madrid. En général, c'était la fausseté qui dominait, et l'impression du tout a été peu satisfaisante.

A la Biennale de Venise, le même cas. Ici les peintures religieuses étaient les plus insignifiantes (quelques-unes néanmoins primées); faisait exception une peinture de saint Christophe, prise comme sur le vif. La vérité y était rare et celle-ci est plus importante que l'esthétique, que des questions de bel ou laid, que naturalisme ou abstraction, que figuratif ou non-figuratif.

La construction des églises protestantes a entrée dans une phase critique par rapport à l'adaption de l'image, après des siècles de rejet. Il faut que les architectes en donnent ses avis dûment considérés.

Deux ensembles résidentiels

page 396 *par J. W. H. C. Pot*

L'auteur nous donne quelques annotations sur une unité résidentielle à Rotterdam, de l'architecte Groosman, et un sensemble d'habitation à Bergen aan Zee, de l'architecte Boon. Il fait remarquer que toute sorte d'idées, datant déjà d'il y a 30 ans, ne peuvent pas tout à fait résolues aujourd'hui d'une façon satisfaisante. On cherche à éviter la dispersion de l'entrée, du couloir, du living, des pièces à couche et de bain, de la toilette et du rangement, afin de libérer plus d'espace pour la circulation. En rapport avec celà, le bloc-eaux forme un problème pesant pour l'architecte. Heureusement, il existe un groupe de recherche, sous la direction de Van Tijen, qui s'occupe de l'examen des bases fonctionnelles de l'habitation. Cependant il est évident que chaque architecte doit nécessairement s'occuper des projets où l'habitation a été posée centrale.

M. Boon dit de son ensemble d'habitation e.a.: Le point de départ pour les habitations fut la centralisation absolue du noyau-service. Cela peut offrir les avantages suivants:
— développement circulaire de l'espace à cause de la possibilité d'enlever à demi les cloisons de la salle à coucher,
— enlargement optique et pratique de l'habitation,
— simplification du ménage, par combinaison du repas et sa préparation, indépendant du living,
— centralisation de tous les conduits dans un seul tuyau,
— simplification des éléments de la façade, à cause du standardisation,
— préfabrication, ou partiellement, du noyau-service.

Néanmoins, M. Boon n'a pas réussi de réaliser tout celà, handicapé qu'il était par les possibilités de construction traditionnelle. Le tout nous offre du gain et de la perte. Le premier forment les espaces admirablement rangés, le second, les manques techniques de traitement du logement. Le bloc-eaux, p.ex., comporte que la toilette est seulement accessible de la chambre à coucher et du cabinet de douche. Les cages d'escalier ont été exécutées magnifiquement.

A Rotterdam, M. Groosman a été handicapé par toute sorte de directives et par les circonstances données, qui pouvaient cependant être satisfaites. Les logements de 3 pièces de Groosman sont plus traditionnels et moins libres que ceux de Boon.

Die Art Sacré auf den Biennalen in Salzburg u[nd] Venedig

Seite 388 *von K. L. Sijmons D[zn.]*

Gerade beim Gotteshaus ist die Zusammenarbeit v[on] Architekt, Bildhauer und Maler von allergröss[ter] Bedeutung. Diese Arbeitsgemeinschaft soll ganz u[nd] gar im Dienste der Liturgie stehen. Ist dem nicht [so], so wird die Architektur ein Spiel und die bildend[e] Kunst eine Verzierung und keine Funktion innerha[lb] des Ganzen.

Auf der Biennale der christlichen Kunst in Sa[lz]burg waren nahezu alle europäischen Länder, sow[ie] Amerika und Kanada vertreten. Die Plastik dom[i]nierte. Werk von Malern, Glasmalern, Keramike[rn] und Architekten war nur vereinzelt anzutreffen. Tr[otz] guter Vorsätze war es grösstenteils „Devotionalie[n-] Kitsch". Bestimmte Klischeen traf man immer w[ie]der an, genau so wie die klassizistische Süsslichke[it,] die schweren, archaisierenden Formen und die ask[e]tischen Gestalten (viele Darstellungen Johannes d[es] Täufers). Einige lichte Punkte bildeten ein pa[ar] spanische Einsendungen. Dazu gehört das Proje[kt] für ein Kolleggebäude mit Kapelle in Madrid. U[n]echtheit bestimmte das Allgemeinbild, der Gesam[t]eindruck blieb unbefriedigend.

Dasselbe gilt auch für die Venediger Bienna[le.] Die religiösen Gemälde waren am unbedeutendst[en] (trotz manchem Preis). Eine Ausnahme bildete d[as] sehr natürliche Gemälde von Christophorus. D[ie] Natürlichkeit war einzigartig. Sie ist wichtiger a[ls] die Aesthetik und wichtiger als die Fragen ob sch[ön] oder hässlich, ob Naturalismus oder Abstraktion, [ob] figurativ oder nonfigurativ.

Der protestantische Kirchenbau befindet sich [in] einem kritischen Stadium: das Bild ist akzeptie[rt,] nachdem es jahrhundertelang abgelehnt worden wa[r.] Der Architekt soll der Beratung des Bauherrn d[ie] grösste Sorgfalt angedeihen lassen.

Zwei Etagenwohnhäuser

Seite 396 *von J. W. H. C. P[ot]*

Der Verfasser bespricht hier einen Wohngebäude [in] Rotterdam von Arch. Groosman und ein Wohnbl[ock] in Bergen aan Zee von Architekt Boon. Er w[eist] darauf hin, dass verschiedenerlei Ideen, nach de[ren] Verwirklichung die Architekten strebten, schon [30] Jahren alt sind und bis jetzt noch nicht befriedig[end] gelöst werden können. Man will die Wohnoberflä[che] vor einer Verzettelung in Vorraum, Gang, Woh[n-,] Schlaf- und Badezimmer, Toilette und Abstellra[um] schützen, um auf diese Weise grössere Bewegun[gs]freiheit zu erhalten. In diesem Zusammenhang bil[det] die „nasse Zelle" (Konzentration aller Wasse[r]leitungen und Abflussrohre) ein Problem für jed[en] Architekten.

Glücklicherweise besteht ein „Team", das si[ch] unter der Führung des Architekten Van Tijen m[it] der funktionellen Basis der Wohnung beschäftig[t.] Aber jeder Architekt soll sich unausgesetzt mit de[n] Plänen befassen, die das Wohnen primär stellen.

Boon gibt u.a. folgende Erläuterungen zu seine[m] Wohnblock: Ausgangspunkt: völlige Zentralisieru[ng] des Dienstkerns. Dies kann folgende Vorteile biete[n:]
— zirkuläre Raumentwicklung, da die Schlafzimme[r]wände zur Hälfte weggeschoben werden können,
— optische und praktische Vergrösserung d[er] Wohnung,
— Vereinfachung des Haushalts, durch Kombinatio[n] von Ess- und Kochraum, getrennt vom Wohnraun[m,]
— Zentralisation aller Rohre und Leitungen in eine[n] Schacht,
— Vereinfachung der Giebelelemente im Hinblic[k] auf Standardisiering,
— ganze oder teilweise Vorfabrikation des Diens[t]kerns.

All diese Ideen konnte Boon allerdings nicht ve[r]wirklichen. Die traditionellen Konstruktionsmöglic[h]keiten standen ihm im Weg. Das Ganze zeigt n[u]Gewinn und Verlust. Gewinn sind die schön anei[n]ander gereihten Räume, Verlust stellen die woh[n]technischen Unvollkommenheiten dar. Wegen d[er] „nassen Zelle" kann die Toilette nur durch Schla[f-] und Badezimmer erreicht werden. Boons Treppe[n]häuser sind prächtig.

Groosman war in Rotterdam zu sehr an allerl[ei] Vorschriften und gegebene Umstände gebunden. [Er] erfüllte alle Forderungen der Behörden und Au[f]traggeber. Die Drei-Zimmerwohnungen von Groo[s]man sind traditioneller und nicht so frei wie Boo[n]s Wohnhäuser.

Maandblad, opgericht door het Genootschap „Architectura et Amicitia" in samenwerking met de Koninklijke Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Bond van Nederlandsche Architecten B. N. A. Orgaan van het Genootschap A. et A.

Redactie-Secretariaat: Keizersgracht 546, A'dam-C., Tel. 34613

Uitgave en Administratie: G. VAN SAANE, Keizersgracht 546
Postbus 1170 · Amsterdam-C. - Telefoon 36186-34613

FORUM

maandblad voor architectuur en gebonden kunst

12
1958/59

Dertiende jaargang No 12 (februari 1959)

Inhoud van dit nummer:

Typografische vormgeving: G. Boon, Architect

De foto's zijn van:
Paul Bessem: pag. 377
Hans de Boer: pag. 379, 380 onder, 381, 398 t/m 404
Jac. ten Broek: pag. 378
Kees Jansen: pag. 370
Roovers: pag. 390, 392 boven
Louise van der Veen: pag. 388 boven
Jan Versnel: pag. 372 t/m 376, 380 boven
Vrijhof: pag. 383 boven, 384 t/m 387, 391, 392 onder, 393 t/m 395
Dick Wolters: pag. 396

„FORUM" verschijnt met 12 nummers per jaar

Abonnementsprijs *f* 24.— per jaar
franco per post bij vooruitbetaling te voldoen

Voor België Frs. 400.—

Prijs van dit nummer *f* 2.50/B.frs. 40.—



Etudes in heiliging

H. R. Blankesteijn

We hebben ooit wel eens gemeend, kerken te kunnen rubriceren naar hun openheid of geslotenheid. Dat was een vals dilemma. De afzondering is de krachtigste stimulans voor de openheid.

Slechts voor wie de sabbath weten te heiligen (= apart zetten) zijn de weekdagen van een verrukkelijke profaniteit. Voor mijn gevoel kan daarom vooral vanuit de Paaskerk een zuivere ontmoeting met de wereld groeien. Schiedam en Amsterdam hebben niet werkelijk durven afzonderen en zullen daarom met de ontmoeting meer moeite hebben.

In Schiedam moet een strook ondoorzichtig glas de gedachten van de kerkganger binnen de muren(?) dwingen en de gemeente wat privacy verlenen. Maar afweren is iets anders dan afzonderen.

De kerkzaal van de Arminiuskerk is (niet alleen door de glaswand, hoe mooi die ook is) zelfs dichter bij een lezing-zaal gekomen dan bij een liturgische ruimte, en dat zal wel zo gewild zijn. Voor mij heeft liturgie te maken met mysterie en samenzwering en daarom zou ik kerk gaan houden in de *hal* van de Arminiuskerk.

Mysterie is niet afgeleid van mysterieus en het staat al even vrij van verhevenheid. Ook is een samenzwering niet noodzakelijk duister of halfduister. Wie ze lijfelijk wil ondergaan, moet in de Paaskerk zijn.

Toch een reductie op wat over de „geheiligde openheid" van de Paaskerk is gezegd. De trap naar de kerkruimte suggereert even dat we op weg zijn naar een schuilkerk. En de hele inrichting brengt de Paaskerkgemeente op de rand van de „besloten kring". Beslotenheid komt, in tegenstelling tot de geconcentreerde inkeer van de heiliging, niet toe aan openheid.

Dat is mij nu weer zeer lief in de Schiedamse kerk: zonder kathedraal te zijn of te willen zijn toont ze zich bereid, het vólk te ontvangen en te omvatten. Er is een opgaan en een ingaan. Een groots middenpad ontbreekt, maar royale zijpaden stuwen wie binnenkomt naar voren.

In Zaandam is dat anders: wie het trapje is opgeklommen heeft nog niet terstond een inzicht in de aangewezen weg naar kansel, doopvont en tafel.

En in de Arminiuskerk is de gedachte aan opgang naar vermogen geremd.

In alle drie kerken is lofwaardig bescheiden gehandeld met de kansel. Jammer dat, misschien mede hierdoor, in Schiedam het liturgisch centrum tot podiumwordens toe is verhoogd. De op zichzelf zeer gemotiveerde plaats voor de ambtsdragers krijgt zo iets komisch: de aldus opgevijzelde kerkeraad schijnt naast Woord, Doop en Avondmaal bijkans een vierde heilsmiddel.

De avondmaalstafel: in Zaandam (na verlenging) werkelijk voor de viering te gebruiken, in Schiedam helaas machteloos symbool. In de Arminiuskerk ontbreekt een vaste tafel. Het vraagstuk van een verantwoorde opstelling is niet werkelijk op te lossen, totdat de kerken besluiten het avondmaal stáánde te gaan vieren.

Het is toch wel geen romantiek die over tien jaar zal zijn achterhaald wanneer een mens de plaatsing van een electronisch orgel (Schiedam) betreurt of liever nog vervloekt. De kerk weet van barmhartigheid jegens de overspeligen, maar dat wil nog niet zeggen dat zij de onechte kinderen van Jubal moet binnenhalen. De compromisloze rechtheid van de Schiedamse kerk spreekt aan. De humaniteit waar de kerk voor staat moet zich ook in rechte lijnen en TL-buizen weten uit te drukken. Wel zou men een Karel Appel aan het werk willen zetten om van deze kerk werkelijk een ruimte voor feestvierders te maken.

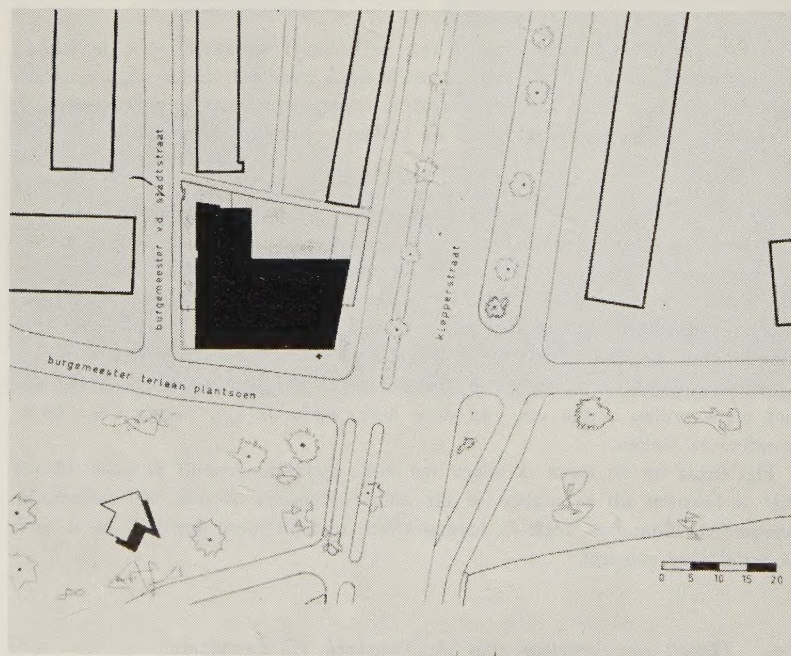
Het kruis op de toren is alleen ten volle zichtbaar vanuit de kerk. Het is niet à l'instant uit te maken of dit diepe symboliek is dan wel farizeïsche hoogmoed. Zaandam heeft in iconografisch opzicht meer gewaagd en is toch voorzichtiger geweest.

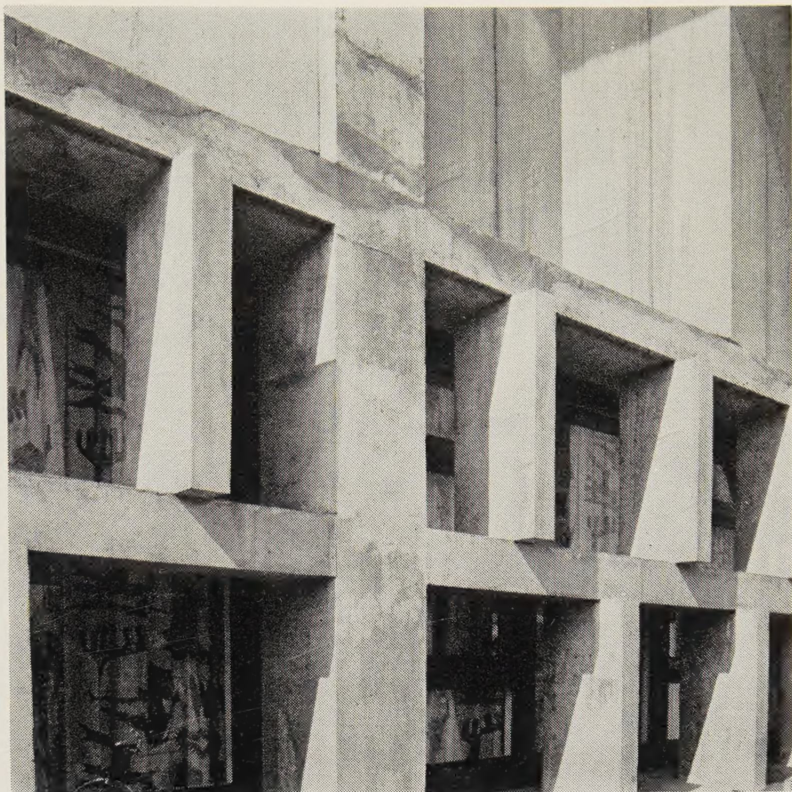
links *Detail van interieur van de Paaskerk te Zaandam*

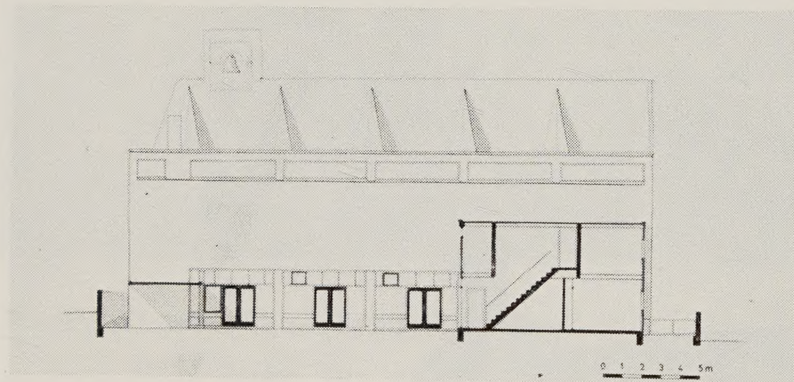
De Paaskerk (Nederlands Hervormd) Zaandam

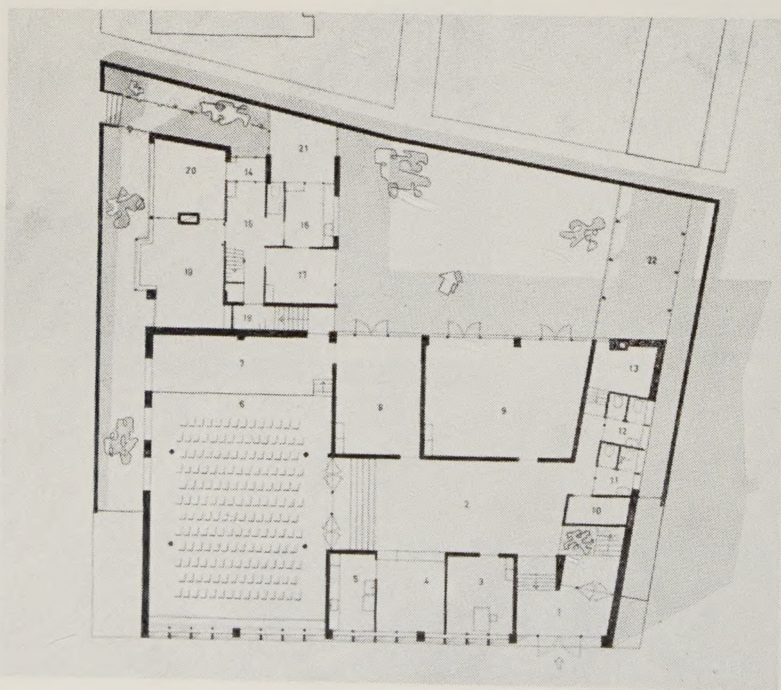
Architect: K. L. Sijmons Dzn

Situatie



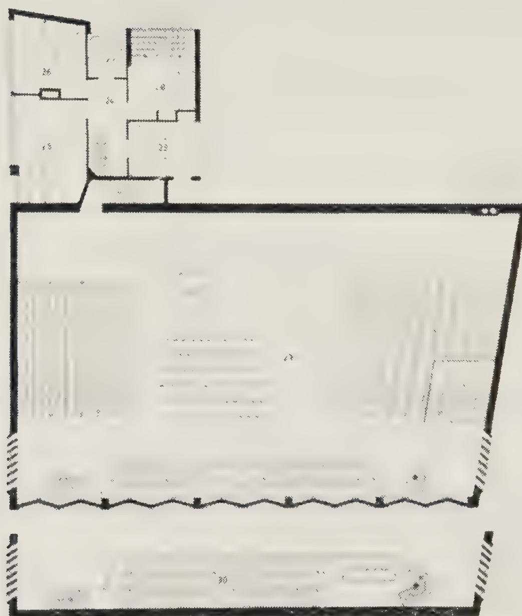



0 1 2 3 4 5m


20
14
21
15
16
19
17
18
22
7
6
8
9
13
12
11
2
10
5
4
3
1



1 Entree kerk
2 Voorruimte
3 Kamer predikant
4 Garderobe
5 Keuken
6 Zaal
7 Toneel
8 Catechisatie
9 Consistorie
0 Bergruimte
1 Dames-toilet
2 Heren-toilet
3 Centrale verwarming
4 Entree woning
5 Gang
6 Keuken
7 Eetkamer
8 Nooduitgang
9 Woonkamer
0 Werkkamer
1 Buitenruimte
2 Overdekte fietsenbergplaats
3 Kerkruimte
4 Gang
5 Slaap/werkkamer
6 Slaapkamer ouders
7 Badkamer
8 Slaapkamer
9 Slaapkamer
0 Balkon



inks *Doorsnede en plattegrond begane grond 1—400*

echts *Doorsnede en plattegrond verdieping 1—400*

Toelichting van de architect bij twee kerken

De Remonstrantse „Arminiuskerk" te Amsterdam en de Hervormde „Pa kerk" te Zaandam zijn het resultaat van zeer uiteen lopende liturgisc programma's.

Het enige wat zij gemeen hebben zijn de uitgebreide doelstellingen in nevenruimten. Deze kerken zijn ongeveer tegelijkertijd ontstaan als de Doop gezinde kerk „d'Olijftak" te Amsterdam. Het samengaan van deze opdracht schonk mij de overtuiging dat ik vroeger de „Protestantse" kerk te veel a een eenheid heb gezien. Die eenheid is er nl. evenmin als in de onde scheidene kerkgenootschappen zelf. Dat ontbreken van eenheid heb ik echt niet als een gemis gevoeld, doch als een opgave.

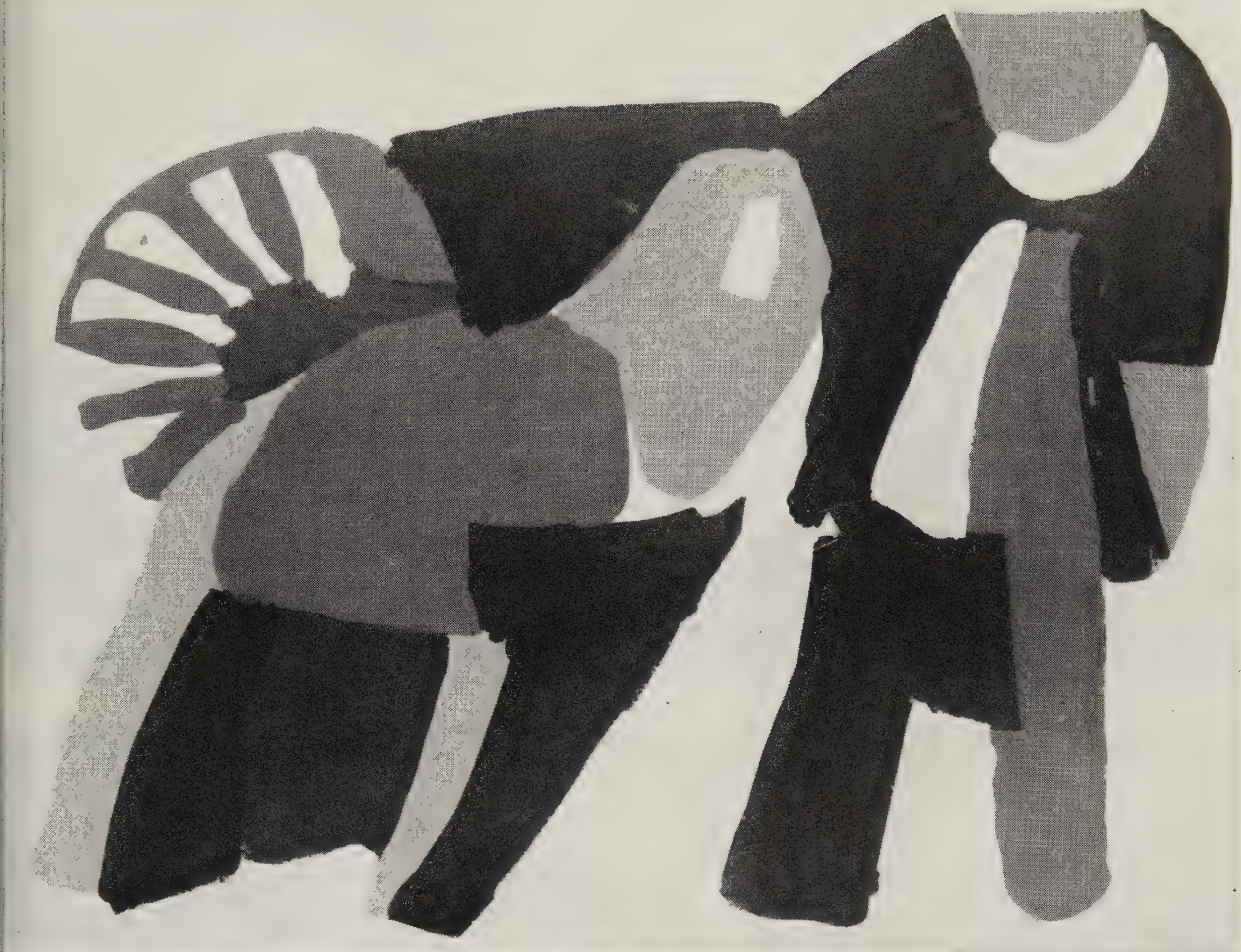
Onder de koepel van de oecumene kan de architect zich rustig zetten t het trachten te begrijpen der verschillen en daar een zo karakteristi mogelijke vorm voor te vinden.

De Remonstranten hadden heel besliste denkbeelden: een kerk met eve wicht. Dus geen „opgangskerk" doch ook geen preekkerk — niet in de leng noch in de breedte. Het zoeken naar die vorm was een lange weg, die t verschillende projecten heeft geleid en tenslotte een gestalte kreeg als hi getoond wordt.

De lange wand gaat hier over in een vloeiende beëindiging, waardoor h idee van een afsluitende kopwand, als bij een basilicale aanleg, geheel we opgeheven. Door het ontbreken van een middenpad en het taps toelopen va het bankenplan wordt de gedachte aan opgang verder afgeremd. De lan wand, die naar de woonblokken is gekeerd, kon geheel worden gesloten, da de tegenoverliggende wand door zijn bijzondere ligging geheel open k zijn. Deze zijde ligt nl. langs een in de nabije toekomst te graven, ze breed kanaal, dat op zijn beurt begrensd zal worden door een brede parkstroo

De kerk zelf is nog niet voltooid. Het doopvont is nog provisorisch. Vo het orgel is slechts een noodoplossing aanwezig. Voorts zal een beeldhouwer werk later het evenwicht van de kansel gaan vormen. De brede hal, die vó de kerk is ontworpen, voldoet in het kerkelijk gebruik uitstekend. Zij is h centrum van het gemeentelijk leven buiten de kerkdienst.





De Paaskerk Zaandam

Detail van raam van Karel Appel

Voor de kerk te Zaandam had men een al bijzonder moeilijk terrein gekozen. Ten eerste was het te klein, ten tweede gaven de aansluitende woonblokken zodanige bepalingen voor de bezonning dat van een vrij ontwerp geen sprake kon zijn. Slechts door bijzondere welwillendheid van de gemeente Zaandam, die er een strook trottoir voor opofferde, was het mogelijk het programma in twee lagen boven elkaar te verwezenlijken. Door de omstandigheid dat het grondvlak volledig benut moest worden, was van geledingen maken in de kerk geen sprake. Van de nood der bezonnings-voorschriften een deugd makende, is toen die geleding niet in het grondvlak, doch in de hoogte gezocht.

Op deze wijze was het mogelijk de avondmaalsruimte zich toch te laten onderscheiden van de kerkruimte. Zo ontstond er een hoog en een laag gedeelte. Het hoge gedeelte werd door de stedebouwkundige ligging bepaald. De plaats van de trap is niet ontstaan uit utilitaire overwegingen, doch uit bewuste, ruimtelijke motieven. Hierdoor betreedt men de kerkruimte in een diagonaal, hetgeen levendiger en natuurlijker is dan de verstarring van het lopen op een as.

Voor een zinvol functioneren van de beeldende kunst in de liturgie werd advies gevraagd en verkregen van de „Van-der-Leeuw-Stichting". Als motief werd gekozen het scheppingsverhaal, de zes werkdagen der schepping in de vensters. De zevende dag is de kerk zelf, die zijn centrum en bezegeling vindt in het Avondmaal.

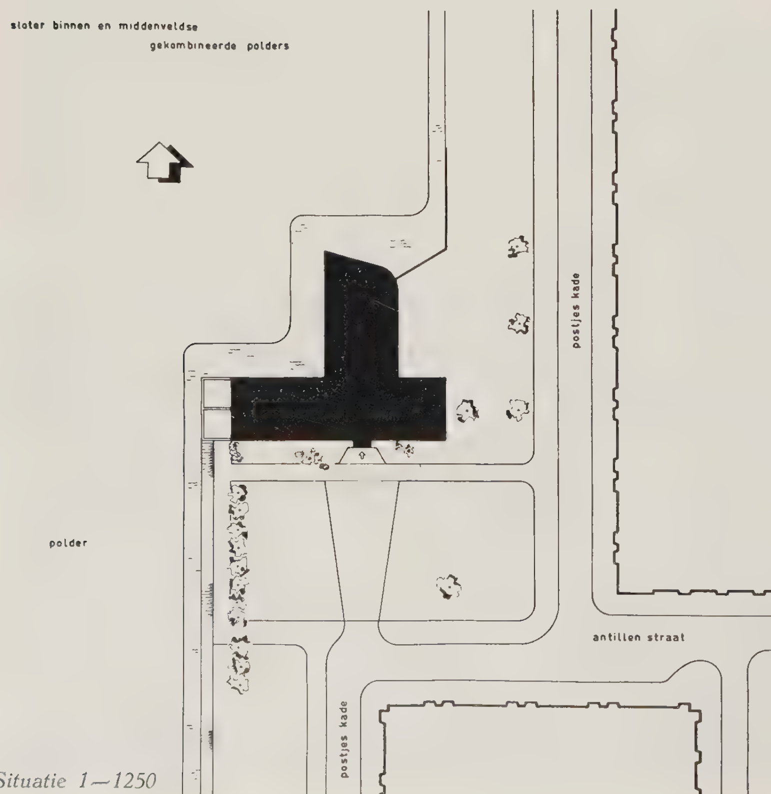
Karel Appel maakte voor de vensters het ontwerp. Alle rumoer dat hierdoor ontstond in de dagbladen, vindt niet zijn oorzaak in het werk zelf. Er is alleen een letteropschrift in de kerk mislukt en daarom weggeschilderd. Wanneer dit bij een andere schilder was gebeurd, dan had geen enkele krant er een bericht over willen opnemen.

Tenslotte zij nog te vermelden dat bij beide kerken de akoestiek uitstekend is. Als adviseur is opgetreden Prof. A. D. Fokker.

K. L. Sijmons Dzn

De Arminiuskerk (Remonstrant) Amsterdam-West

Architect: K. L. Sijmons Dzn



Situatie 1—1250



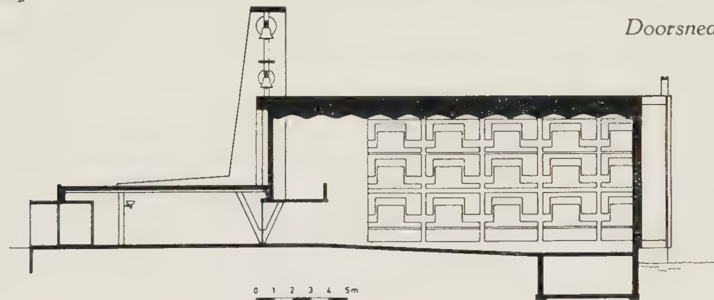


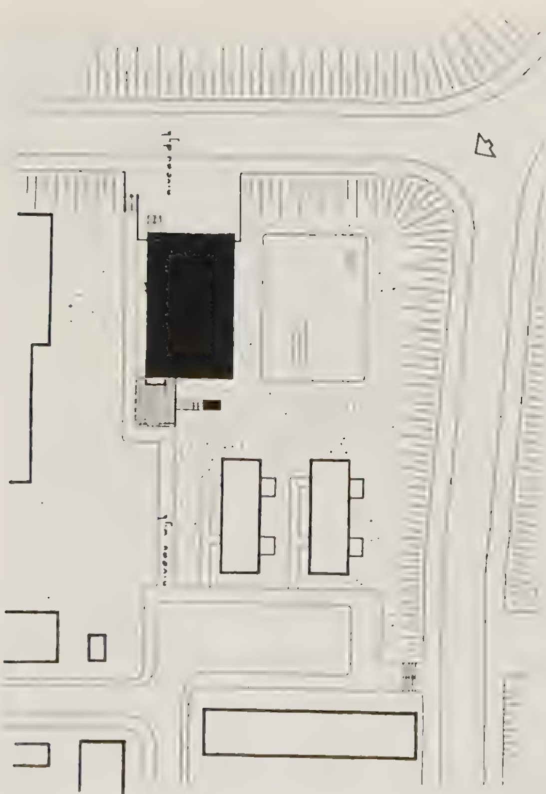
De Arminiuskerk Amsterdam-West



Plattegrond 1—400

Doorsnede 1—400

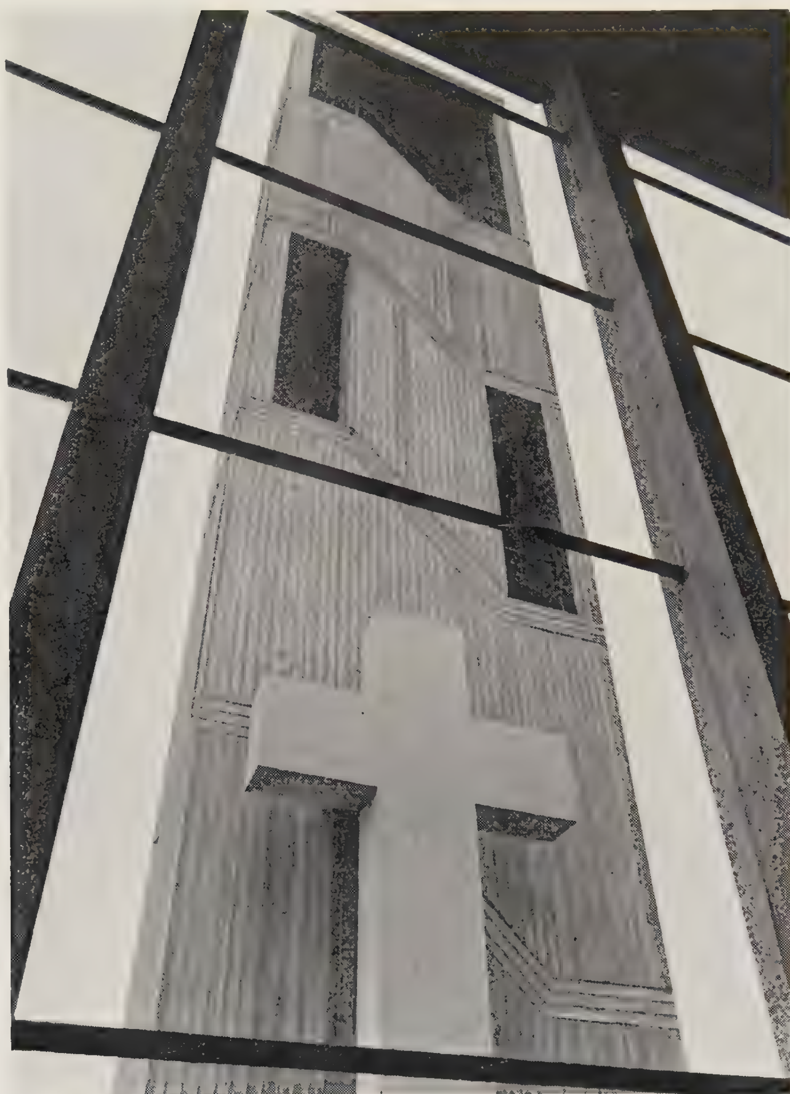




Situatie 1—1500

De Opstandingskerk (Ned. Hervormd) Schiedam

Architecten: Architectenbureau Van den Broek en Bakema



nks boven *De kerk aan de dijk, in de polder*

echts *Het kruis zal alleen volledig zichtbaar zijn voor nen, die de dienst bijwonen in de kerkzaal*

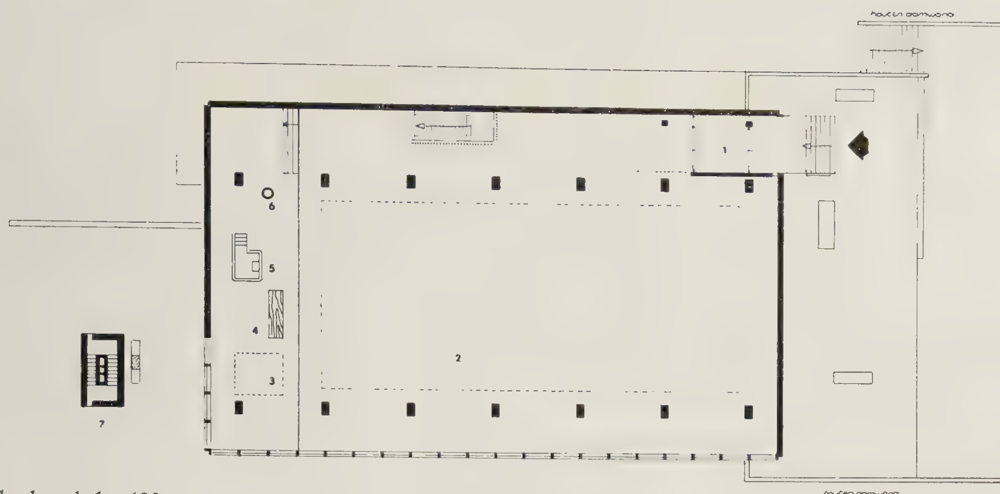
nder *De hoofdtoegang*



boven *De kerkzaal*

onder *De kerkzaal gezien vanaf het liturgisch centrum*

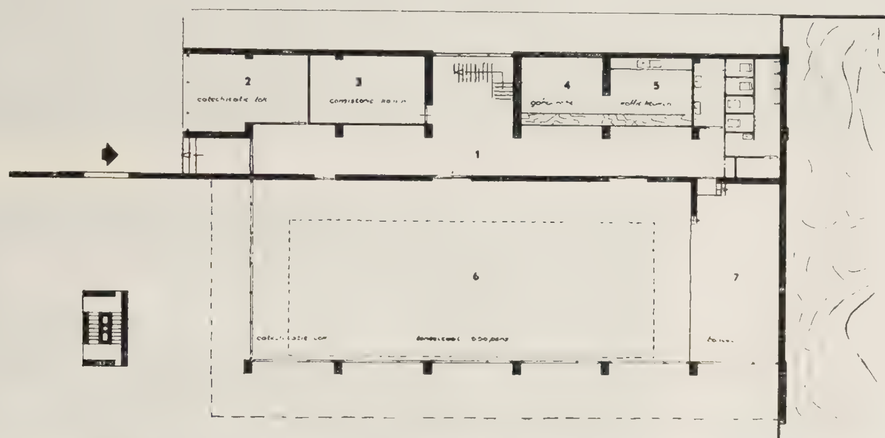
rechts *Het liturgisch centrum*



Plattegrond kerkzaal 1—400

1 Entree
2 Kerkzaal 600 zitplaatsen
3 Ouderlingen en diakenen
4 Avondmaalstafel
5 Preekstoel
6 Doopvont
7 Klokketoren

Plattegrond onderbouw



1 Hal
2 Catechisatie-lokaal
3 Consistoriekamer
4 Garderobe
5 Koffiekeuken
6 Toneelzaal 330 personen
7 Toneel

De Opstandingskerk Schiedam



Toelichting van de architect

De ruimte in de kerk wordt bepaald door wanden die als kamerschermen staan in het stedebouwkundig interieur van Schiedam.

Dit interieur is ter plaatse bepaald door een komvormige ruimte bij een dijk en woning-schoolblokken van de aangrenzende wijk.
De ruw gehakte betonkolommen staan vrij in de ruimte en men zit tussen deze kolommen onder de uitgekraagde houten platen, waartussen 's avonds het licht schijnt.

De kamerschermen zijn gesloten naar die kant, waar het leven in school en kerk elkander zouden kunnen hinderen.

Ze zijn van glas naar die kant waar water en dijk van het stedebouwkundige interieur voldoende afstand schiepen tussen dagelijks verkeer en kerk.

De toren staat tussen de woonblokken en zitplaatsen. Aan de voet van de toren is het kruis buiten de kerk zichtbaar voor hen die het zoeken.

Het leven in de wijk is in woningen en scholen die gebouwd werden op polderpeil. Het dagelijkse leven in de kerk met kleine kamers, zaaltjes en koffiebuffet is op hetzelfde peil.

Om zich te scharen bij het kruis is er de langere weg langs de dijk.

boven *Catechisatielokaal*
rechts *Ingang vanaf de lager gelegen woonwijk*
rechts boven *Zaal in de lager gelegen verdieping*



De constructie is ontwikkeld uit het verlangen om de ruimte-omsluitende wanden als kamerschermen in de stedebouwkundige ruimte te kunnen plaatsen. Steunpunten van beton dus met uitkragingen tot 3 m.

De elementen van de wanden staande op deze uitkragingen zijn zo licht mogelijk, ook daar waar ze gesloten zijn. Dus poreuze betonstenen voor de binnenspouw en waterdichte betonplaten voor de buitenspouw.

Een wandprincipe, dat we leerden ontwikkelen voor woning en winkelbouw sinds 1947.

De wanden die op de bodem staan werden traditioneel gemetseld.

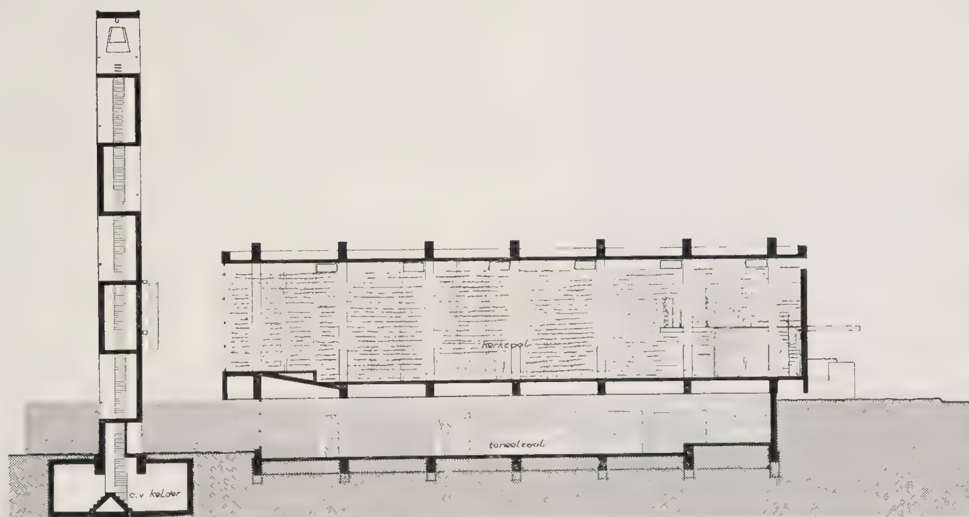
Grondkeringen terwille van het pleintje aan de dijk zijn van houten damwandplanken.
Muziek komt uit luidsprekers, gemonteerd in massiefhouten schilden.

Wij hopen dat het een ruimte werd waar de mens kan samenkomen om dat te beleven waardoor alles is en wordt.

Er was een dijk en een wijk in Schiedam en de stedebouwer Horvath die met ons begreep dat deze dijk van nieuwe betekenis kon worden door de kerk te situeren aan deze dijk. Gewoon aan de dijk en naast enkele scholen.

Misschien is het bijzondere het kenbaar maken van het gewone?

Bakema



Lengtedoorsnede 1—400

Dwarsdoorsnede 1—400



De Art-Sacré op de Biennalen van Salzburg en Venetië

K. L. Sijmons Dzn

Er is vrijwel geen architect die niet met het probleem van de beeldende kunst geconfronteerd wordt. In de architectuur is de beeldende kunst immers geen versiering, doch een functie. Dat betekent dat zij hier moet opgaan in het geheel.

Architect, beeldhouwer en schilder werken dan tezamen aan hetzelfde object; de creatie van de ruimte. Op de architect rust de zware taak tot het vormen van een team dat begrip heeft voor die samenwerking.

De moeilijkheden die zich hierbij voordoen klemmen het meest in het kerkgebouw. Want hier is het niet alleen het probleem van het samenspel dat tot een ruimte leiden moet, doch ook de dwingende eis dat dit in dienst staat van de liturgie. Want wanneer dit inzicht ontbreekt, wordt de architectuur een spelletje en de beeldende kunst een versiering.





boven *Han Wezelaar: De barmhartige Samaritaan, brons, geplaatst aan d[e] ingang van de fabriek Utermöhlen te Amsterdam*

links *Gian Francesco da Rimini: St. Christoffel in een landschap (tweed[e] helft XVe eeuw)*

rechts *Alexander Silveri: Johannes de Doper, gips*

it alles deed mijn bijzondere belangstelling uitgaan naar de Biennale hristlicher Kunst, die (voor de eerste maal in 1956) deze zomer opnieuw chouden werd in de Oratorien des Domes te Salzburg en die waarschijnlijk 1960 wéér gehouden zal worden. Uitnodigende partij is de aartsbisschop an Salzburg, die de samenstelling der inzendingen overlaat aan de betrokken geringen. Ten aanzien van de Nederlandse inzending betekende dit, dat het linisterie van O.K.W. een deel van de bekende tentoonstelling „de Ark" er aanwezig deed zijn.

Vrijwel alle Europese landen waren vertegenwoordigd en van de overige aties alleen de Verenigde Staten en Canada.

Op de expositie domineerde het beeldhouwwerk. Minder in tal was het erk van schilders, glazeniers, ceramisten etc., terwijl de architectuur zeer paarzaam door het tentoongestelde verwerkt was.

De algemene indruk welke ik kreeg was er een van onbehagen, een evoel dat zelfs vermengd was met afkeer. Want al had men in deze expositie ok positief stelling willen nemen tegen de „devotionalienkitsch", de nationale nzendingen leidden er toe dat deze toch aanwezig was en eigenlijk de grondoon van de gehele expositie bepaalde. Het blijkt dat internationaal naar epaalde cliché's wordt gewerkt.

In de eerste plaats is er de klassicistische zoetelijkheid, in het genre van Ianzu, dat in de Italiaanse inzending overheerste. Dan de grove en zware rchaïserende vormen, waar heden ten dage eigenlijk geen mens meer aan elooft. Voorts de ascetische gestalten, liefst Johannes de Doper, met extra inge, magere ledematen en diepe gaten in een eivormig hoofd om mond en gen van het „verterend vuur" te laten getuigen. Een ander motief, de ls duiven over het doek fladderende handjes, die het naïeve kinderlijke geloof uggereren, behoren tot het genre van de heilige Franciscus. En zo zouden we og wel even door kunnen gaan. Naast die zoetelijkheden waren er ook nare ingen, zoals die Johannes de Doper van Wijnberg, welke de indruk geeft eggelopen te zijn uit het blaadje „Tirade". Enkele Spanjaarden vormden et lichtpunt. Er was onder andere een opvallend goed project voor een ollege-gebouw met een kapel in de Universiteitsstad te Madrid. Het schijnt at zich in het Spanje van Franco een revolutie voltrekt, een indruk in welke k werd versterkt bij het zien van de Spaanse inzending van de Biennale e Venetië.

Er zouden wel meer goede dingen op te merken zijn, doch deze verloren ich volstrekt in het totaalbeeld van de expositie, welke men slechts met een evoel van schaamte verlaten kon. Is dit „Christlicher Kunst"? In dit geval eg ik met Goethe: die Botschaft hör ich wohl, aber mir fehlt der Glaube. k geloof er n.l. niets van. Hier of daar is het helemaal onecht, ofschoon ik oegeef dat ik niet kan aanwijzen waar dit precies in zit.



De Biennale in Venetië was een tweede demonstratie van onmacht. De nbeduidendste schilderijen waren de religieuze en de ironie van het geval wil, dat juist daar de officiële instituten: Pro Civitate Christiana en Instituto nternazionale di Arte Liturgica er als de kippen bij waren geweest er het kaartje „premio" bij te hangen. Christelijke kunst — ik herademde in het Ca d'Oro bij een vroeg-Renaissance Christoffel met een boers Venetiaans gezicht, die het kindje Jezus veilig door het water draagt; een gewone man n een gewone handeling, die in die gewoonheid het stempel van echtheid draagt en dat aan de beschouwer meedeelt.

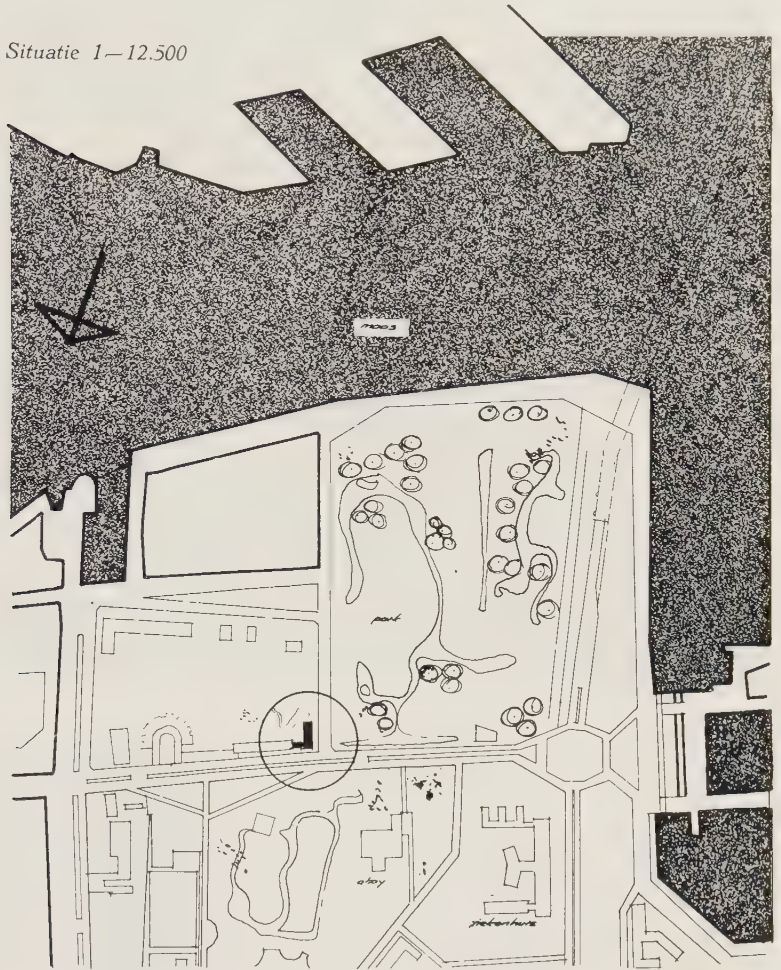
Misschien is het mijn persoonlijke instelling, misschien is het echter ook een tijds-verschijnsel, maar zoetelijkheid, drama en pathos in de beeldende kunst kan ik slechts zien als de maskering van zwakte òf onechtheid en meestal alle twee. Hier loopt naar mijn mening in de Art Sacré de scheidingsijn. Echtheid is belangrijker dan esthetica, dan de vraag naar mooi of lelijk, naar naturalisme of abstractie, figuratief of non-figuratief. Die echtheid is zeldzaam. Men loopt het soms toevallig tegen het lijf, zoals b.v. van de zomer n Sonsbeek, waar Wezelaar een groep exposeerde: de barmhartige Samaritaan. Met een werk als dit had men rustig een groot deel van de Nederlandse expositie thuis kunnen laten.

De Protestantse kerkbouw is in een kritiek stadium. Na eeuwenlange beeldloosheid, is het beeld plotseling aanvaard, over de gehele linie; zelfs bij de Gereformeerde kerken. Laten de architecten, die toch in de eerste plaats de adviseurs van hun opdrachtgevers zijn, hier de grootste voorzichtigheid betrachten. Wij hebben immers geen beeldenstorm gehad om tenslotte in de kitsch terecht te komen.



„Parkflat" aan de Westzeedijk Rotterdam

Architect: E. F. Groosman

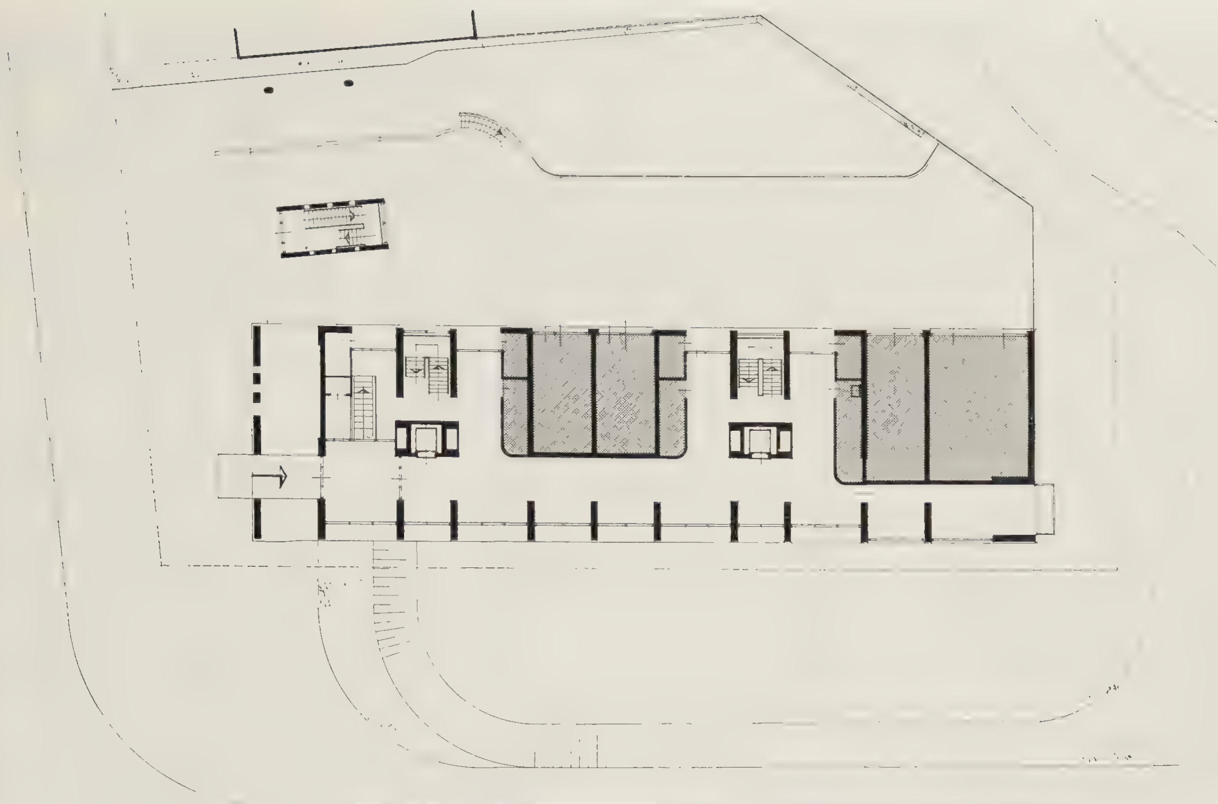


Situatie 1—12.500

,,Parkflat" aan de Westzeedijk Rotterdam



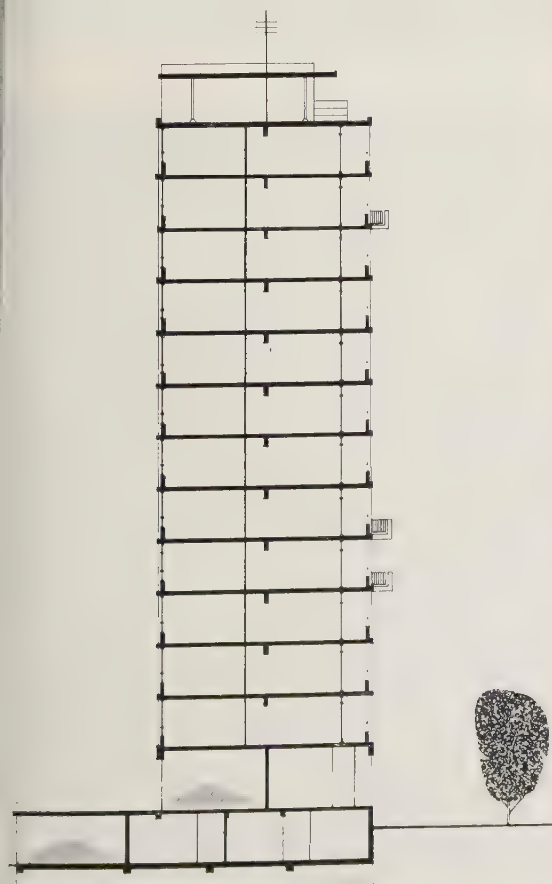




Plattegrond begane grond 1—400

[L]inks onder *Binnenhof-garages*

Doorsnede 1—400







Hal en entree Westzeedijk

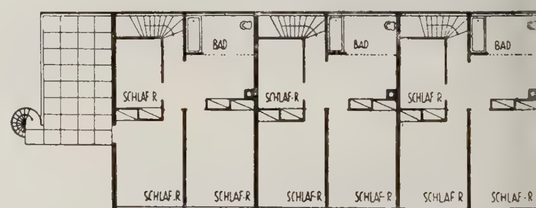
rechts *Betonplastiek van W. v. d. Weert*
Gaten in verschillende kleuren

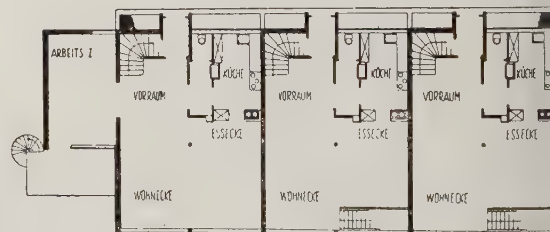
lattegrond 1e tot en met 12e verdieping 1—250

Interieur woning in de „Parkfla

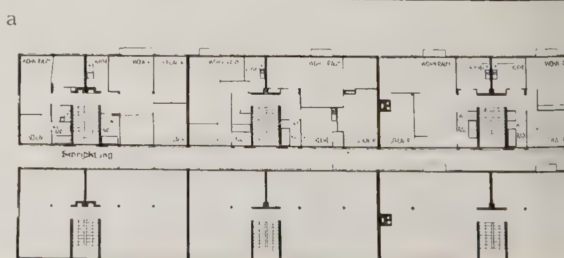
Bij twee flatgebouwen

J. W. H. C. Pot





a

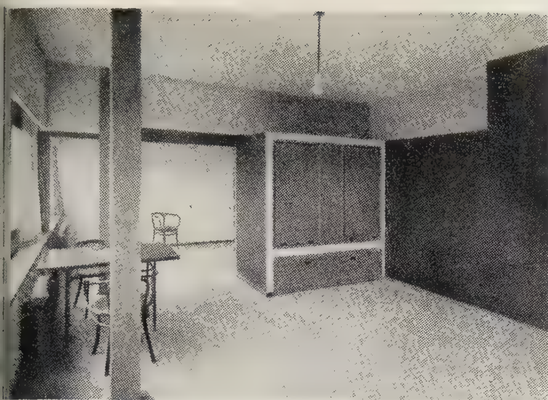


b

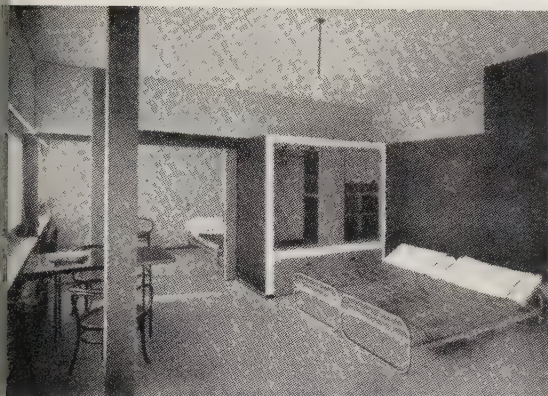
Toen ik er wat moeizaam voor ging zitten om enige gedachten bij de hierbij gepubliceerde twee woongebouwen op papier te zetten, kwam mijn vrouw aandragen met „Elégance", schijnbaar een soort Forum onder de „Dames"-bladen, waarin Rietveld, ik weet niet of het vader of zoon is, het vraagstuk wonen benadert met het volgende:

„De Vrouw slavin-af"

„Hoog bouwen is noodzakelijk. Minimaal 12 woonlagen met onderbouw zijn nodig. Men moet daarbij breken met ideeën, die de burgerlijke bouw tot nu toe beheersten. Rond 1900 was dat de primitieve eigenbouw met souterrain en de alkoofwoning; daarna werd het de z.g. „comfortabele" woning die de vrouw geheel tot slavin maakte. Technische mogelijkheden en een gewijzigd begrip voor het wonen en de bouwmogelijkheden eisen andere vormen dan voorheen. Het is niet langer nodig het kleine woonoppervlak dat de moderne mens ter beschikking heeft gekregen te versnipperen in entree, gang-, eet-, slaap-, bad-, toilet- en bergruimte; men kan ze tegenwoordig als eenheid doen beleven. Vaste schotjes zijn overbodig geworden. Een ruime circulatie is mogelijk en de woonruimte kan weer prettig ruimtelijk en materieel verzorgd worden. In plaats van zeiltjes, kleedjes en matjes, kan één goede vloerafwerking worden toegepast en in plaats van 100 vierkante meters



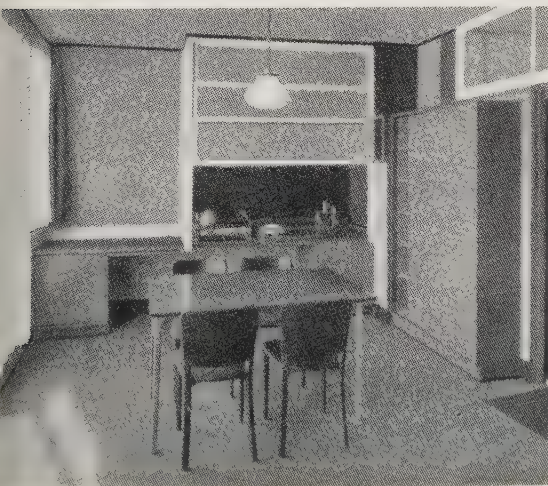
c



d



e



f

goedkoop behang kan men nu met 10 vierkante meter tot een goede wandbehandeling komen. In plaats van vijf tot tien peuterige gordijntjes kan nu een solide licht- en zonwering worden aangehouden; in plaats van 25 lichtpunten kan met minder worden volstaan en de wateraan- en -afvoeren worden geconcentreerd in één zgn. natte cel. Kasten zijn los en kunnen, indien wenselijk, dienst doen als afscheiding."

Na lezing van hetgeen Rietveld over het wonen hier stelt kwam mij mijn bezoek als schoolgaande knaap in 1927 aan de Weiszenhofsiedlung te Stuttgart weer in de gedachte, ik beleefde weer het kopen, voor het laatste zakgeld, van het boekje van A. Roth — 2 Wohnhäuser von Le Corbusier und Pierre Jeanneret — (Fünf Punkte zu einer neuen Architektur). Zelden heb ik mijn zakgeld zo goed besteed. Het betrof de woningen welke op de Weiszenhofsiedlung waren gebouwd, waarin de binnenruimten vrij waren te vormen en tot een grote eenheid waren gekomen. Ik nam het stukgelezen boek „Wie bauen" 1929, weer eens uit de kast, dit boek vangt aan met: „Krupp sandte 1844 zwei Guszstahlgewehrläufe an den Kriegsminister. Am 24. März 1844 erhielt Krupp den ablehnenden Bescheid, dass die in Gebrauch befindlichen eisernen Läufe der Armee etwas zu wünschen übrich lassen". „So ergeht es auch allen neuen Ideen."

Op de tweede bladzijde wordt haast dadaïstisch beschreven hoe prachtig een doosje lucifers is: deze kleine doos uit dunne houtfineer, zuiver passend in het eveneens uit houtfineer gemaakte omhulsel, waarop zich een prachtig etiket bevindt, zo accuraat, dat de hand der mensen na de grootste oefening het niet kan tekenen en dat dit doosje met 50 lucifers slechts kost — 3 Pfennig. „Dieses Wunder verdanken wir der .... (en dit op de volgende bladzijde) .... Industriellen Produktion.

Vraagt u zich af, waarom ik zo uitvoerig dit boek aanhaal, dan is dit omdat ik meen dat ondanks al de systeembouw nog weinig veranderd is sinds 1929. Wij missen inspirerende architectonisch en constructief verantwoorde industrialisatie en industriële produkten. Evenals op de tweede bladzijde (die met het lucifersdoosje) geeft het gehele boek prachtige gedachten, met wel en niet uitgevoerde voorbeelden, over architectonisch en constructief verantwoorde industriële bouw op een heerlijke, menselijke wijze. Geeft het nu niet ernstig te denken dat wij ons af moeten vragen of het in 1959 bereikbaar is wat Rietveld in boven aangehaalde zinnen stelt en zal het hem niet veel moeilijker vallen het te verwezenlijken, dan de collega's van 30 jaar geleden in de Weiszenhofsiedlung? In het bovenaangehaalde boek werden in hoofdzaak de woningen van de Weiszenhofsiedlung woontechnisch en constructief besproken, toegelicht met foto's en tekeningen.

Bij de woningen van Mart Stam vindt men de volgende toelichting: De beide verdiepingen zijn grote doorlopende ruimten, ergens afgeschut bevindt zich de trap. De tussenwanden in de onderverdieping worden gevormd door kasten en schuifdeuren. Op de bovenverdieping zijn de wanden van kasten en triplexschotten met aan de bovenzijde glas, zodat het plafond de gehele ruimte als ongedeeld laat schijnen.

Mies van der Rohe demonstreerde in 1927 op de Weiszenhofsiedlung met zijn in skeletbouw uitgevoerde etagewoningen de vrije plattegrond. Al de daar gebouwde 24 etagewoningen konden met verplaatsbare wanden onderling verschillend opgedeeld worden achter gevels van zeer gevoelige verhouding.

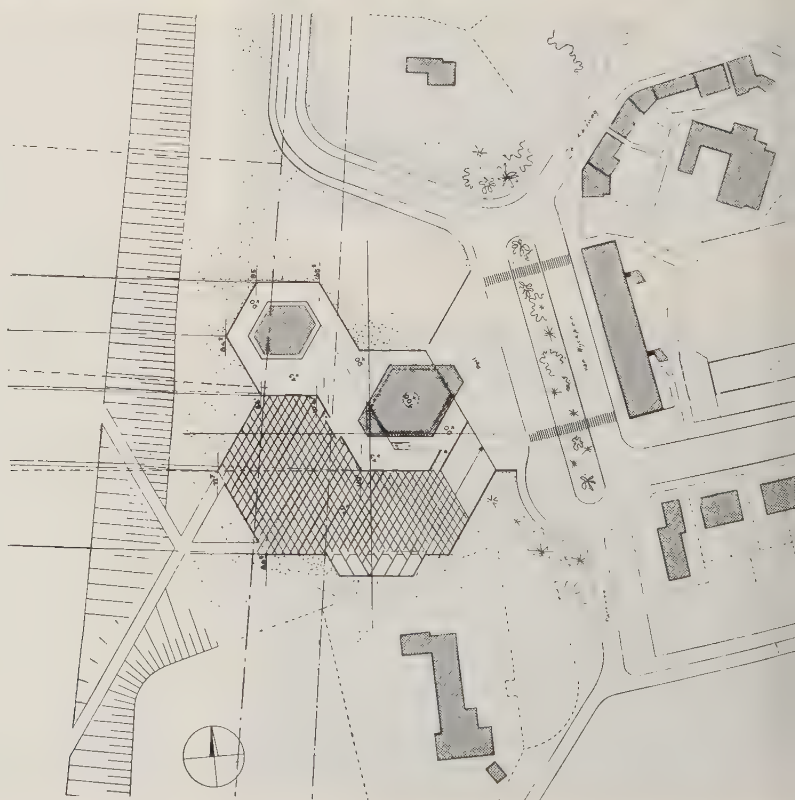
Evenals de groep enthousiaste voorgangers van 1929 zouden de architecten toch het liefst de woning als ongedeelde ruimte aan hun principalen willen overdragen om deze zelf in te delen of te laten indelen met losse elementen om tot een bevrijd wonen te komen. De gedachte van de natte-cel houdt ons allen bezig, ieder schetst eraan op de kant van zijn tekening of

Woningen in de Weiszenhofsiedlung

a *Plattegronden huis, ontwerp M. Stam*
b *Plattegrond huis, ontwerp Mies van der Rohe met flexibele indeling en schema*
c *Woonvertrek, ontwerp Le Corbusier*
d *Hetzelfde vertrek des nachts*
e *Interieur huis M. Stam*
f *Eethoek met ingebouwde kooknis, Mies van der Rohe*

Etage-woningen **Bergen aan Zee**

Architect: G. Boon



Situatie 1—2500

boven *Gevel strandzijde* rechts *Gevel landzijde*

›urant, naast het artikel over atoomsplitsing of A-
›om. Zij allen stellen het probleem, op het gegeven
›pervlak het wonen in de ruimste zin te kunnen
›ten vervullen, zo mogelijk met het geven van de
›eeste vrijheid. Niet alleen de uitspraak van Rietveld
›racht mij tot bovenstaande gedachten, doch ook de
›vertuiging dat de beide architecten van de hierbij gepu-
›iceerde woongebouwen dit uiteindelijk zouden willen.

›Vanneer je gevraagd wordt iets te zeggen bij het
›oongebouw te Rotterdam van Groosman en het
›oonblok te Bergen aan Zee van Boon, dan ben je
›eneigd onderling te gaan vergelijken en wanneer je
›an de plannen van Boon nader beziet, dan kun je
›en verwantschap met het werk van ruim 30 jaar ge-
›den niet loochenen en vooral wanneer je elders de
›olgende toelichting van de architect leest: „Het uit-
›angspunt bij de ontwikkeling van deze woningen
›as de volledige centralisering van de dienstkern.
›it kan de volgende voordelen opleveren:
›rculaire ruimte-ontwikkeling doordat de wanden van
›e slaapkamers voor de helft kunnen worden weg-
›eschoven;
›otische en praktische vergroting van de woning;
›e combinatie eten en koken onafhankelijk van het
›oonvertrek vereenvoudigt het huishouden;
›entralisering van alle leidingen en kanalen in één
›oker;
›ereenvoudiging van de gevelelementen in verband met
›andaardisatie;
›ehele of gedeeltelijke voorfabrikatie van de dienstkern.

›oon heeft blijkbaar tactisch en soepel al de voor-
›chriften kunnen bespelen, mede omdat hij woningen
›ouwde met per jaar enige malen wisselende bewoners,
›.g. vakantiewoningen. Hulde aan de ambtenaren die
›ier aan medewerkten waardoor mede dit resultaat is
›ereikt.

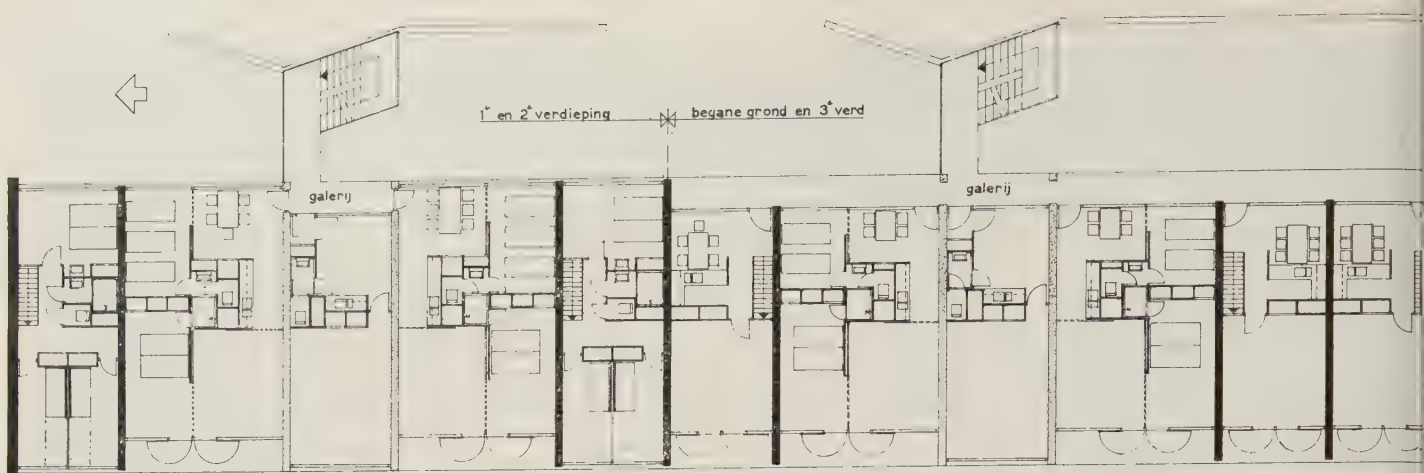
Mijns inziens heeft hij niet kunnen verwezenlijken wat hij in feite wilde; de traditionele constructiemogelijkheden hebben hem sterk belemmerd. Hij heeft vol willen houden en dit moeten wij zeer in hem waarderen. Dit gewaardeerde volhouden geeft winst- en verliespunten. Winstpunt is de fraai aaneengeschakelde ruimte; verliespunt, dat hij woningen maakt welke woontechnisch tekort moeten schieten. De natte cel, waarvan er voor 34 woningen minstens vier verschillende typen nodig zijn, dwingt hem, o.a. via de slaapkamer en via de douchecel het toilet te bereiken. Gelukkig dat er mensen zijn, zoals hijzelf toelicht, welke de directe bereikbaarheid van de w.c. en het ontbreken van een tochtportaal niet als hinderlijk gevoelen, geloof mij ik zou het ook kunnen opbrengen, ofschoon b.v. het werkelijk gebruik van de keuken mij nog wel eens moeilijk zal vallen.

Zodra Boon vrij is van dwingende muren maakt hij de prachtige trappenhuizen.

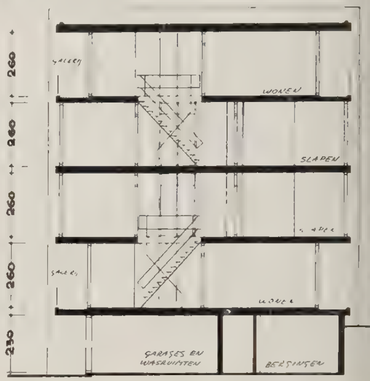
Niemand zal Groosman de moed om vol te houden ontzeggen, wie weet wat hij heeft moeten opbrengen om 12-hoog te kunnen bouwen, of misschien ook niet: het is in Rotterdam! Ook Groosman heeft moeten werken met door de economie bepaalde en beperkte constructie-methoden en daardoor beperkte overspanningen. Hij heeft deze blijkbaar aanvaard zonder innerlijke spanning voor deze ruime woningen. Hij heeft kunnen voldoen aan alle eisen van overheid en principaal, met lichtpuien heeft hij getracht een te starre plattegrond een schijnbaar nieuwe woonvorm te geven. Vergelijken wij de driekamerwoning van Groosman met de driekamerwoning van Boon, welke laatste een vrijer kleiner totaal oppervlak heeft, dan spreekt bij Boon de vrijere woonvorm, welke een minder traditioneel vrijer wonen mogelijk maakt met de mogelijkheid van een sterk beleven der ruimte in zijn totaliteit. Wij kunnen ons gelukkig prijzen dat onder leiding van Van Tijen een groep jongeren, H.B.O., het vraagstuk wonen heeft aangepakt op basis van het rapport der centrale studiegroep voor functionele grondslagen van de woning; dit zal door haar realisatie op ware grootte in het Bouwcentrum een invloed ten goede hebben op de vele plannen welke op basis van een zeker routinewerk in de goede zin ontstaan.

Daarnaast zal het echter zeer noodzakelijk blijven dat nieuwe gedachten en mogelijkheden door de architecten worden bestudeerd en verwerkelijkt in plannen waarbij het wonen vooral weer primair wordt gesteld. Het liefst zo primair gesteld en in plan zo stimulerend dat wij gedwongen zullen worden nieuwe — of nooit meer rapporten op te stellen.



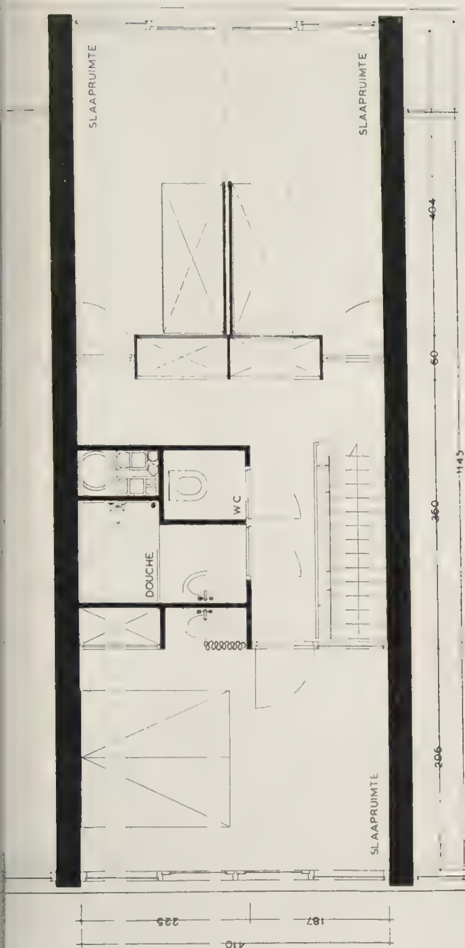


Plattegrond woningen 1—300

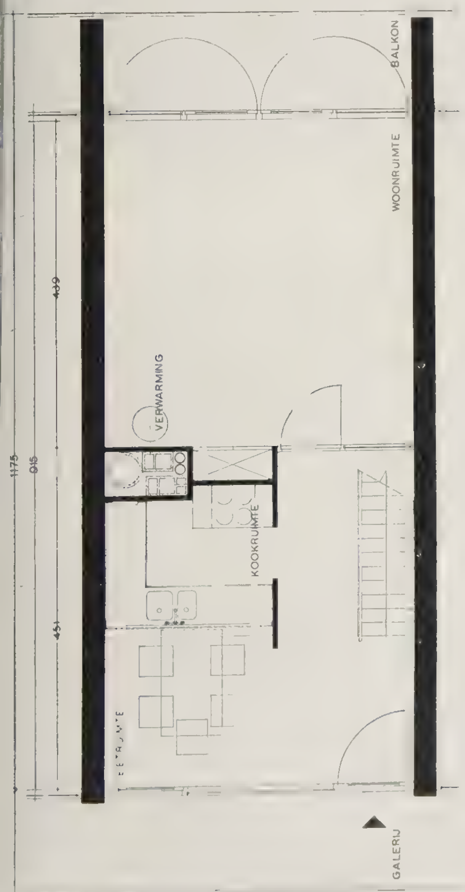


Etage-woningen te Bergen aan Zee

Doorsnede over maisonnettes 1—300

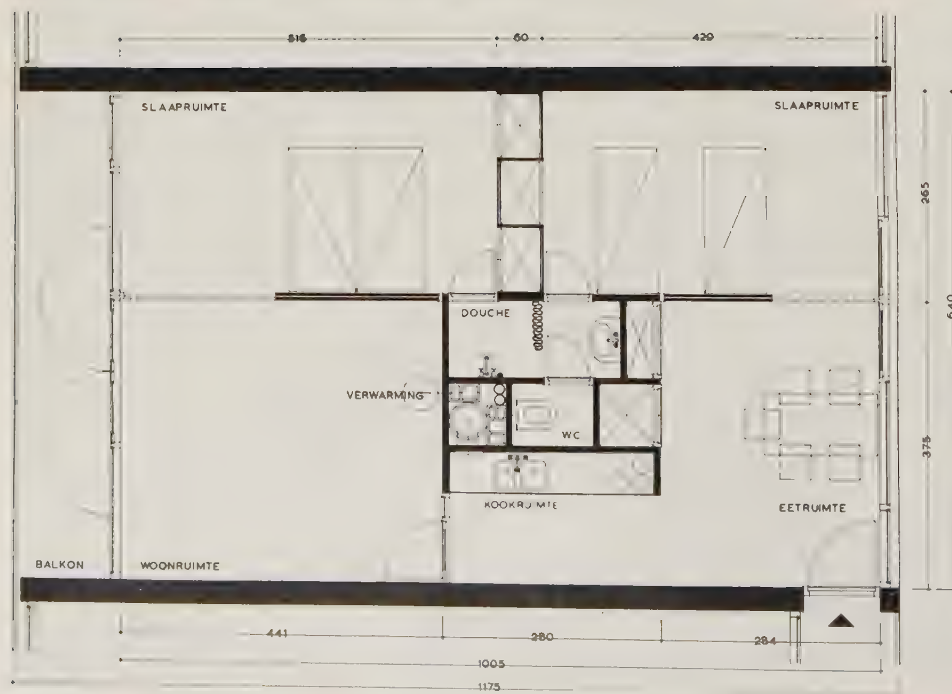


Plattegronden maisonnettes
woon- en slaapverdiepingen 1—100



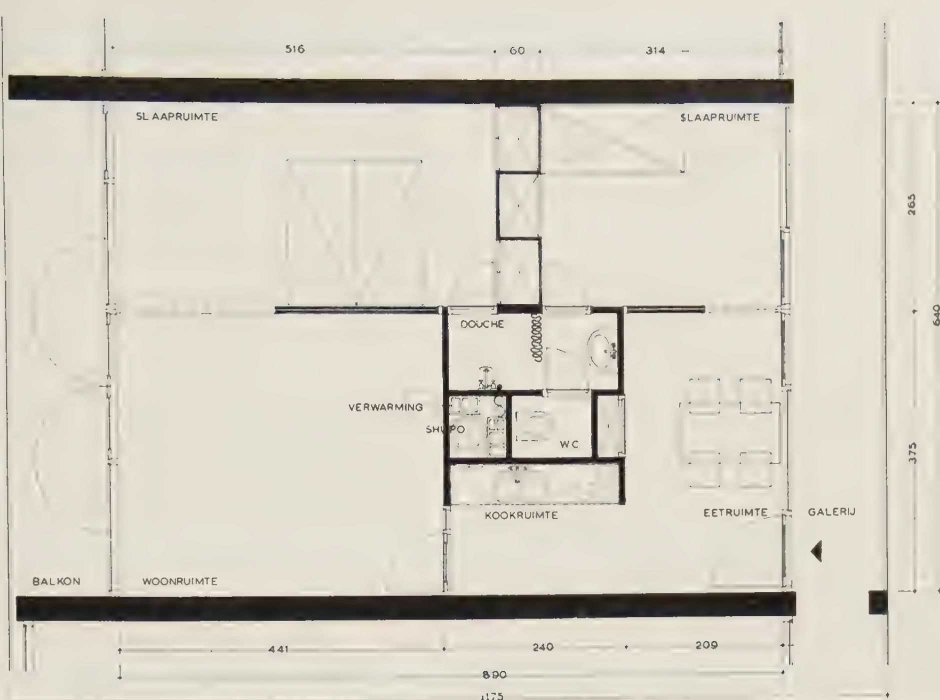






Plattegrond 4-persoons-flat

Etage-woningen Bergen aan Zee



Plattegrond 3-persoons-flat





Het bestuur van A. & A. moet hierbij tot haar leedwezen het overlijden mededelen van de volgende leden van het Genootschap:

A. W. Jansz te Voorburg
W. Molin te Amsterdam
G. Hordijk te Amsterdam

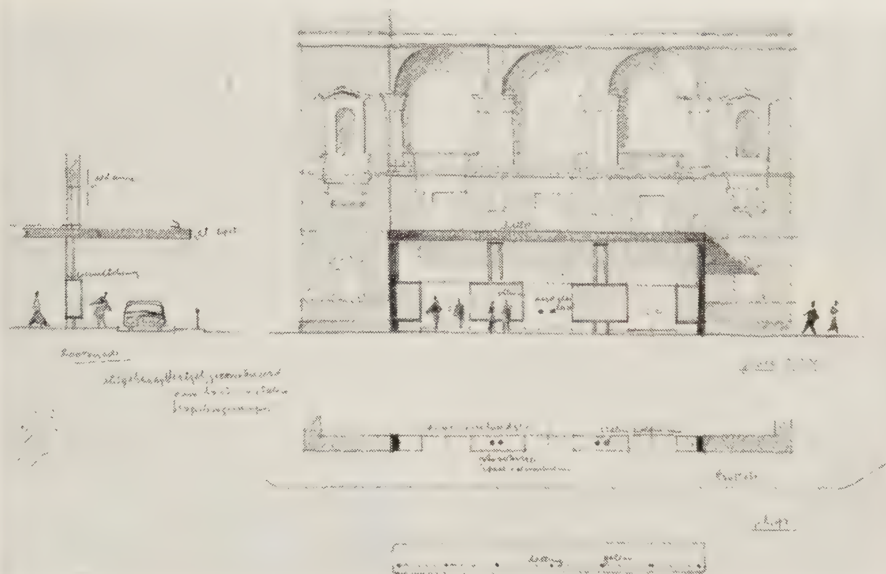
In memoriam G. Hordijk

„Zou ik als ik ouder word ook dieper worden? Veel mensen worden diep met de jaren. Ik zou het jammer vinden. Ik ben een oppervlakkig man. Je weet niet hoe heerlijk het is om in dit land een oppervlakkig mens te zijn. Alle deuren gaan voor je open, de mensen herademen! Een criticus heeft geschreven dat ik een schilder van bonbondoosdeksels ben, dat mijn werk met kunst niets te maken heeft. Die man heeft een grote vrees bij mij weggenomen. Ik denk wel eens, zo in bed: Kunst maken, wat moet dát erg zijn, als ik dáár maar nooit iets mee te maken krijg!"

Oud genoeg om te weten of hij diep zou worden is Hordijk niet, maar van weinig mensen heeft de dood een zo diepe indruk achtergelaten. En heeft hij toch kunst gemaakt? In ieder geval van zijn leven. Hij heeft er een spel van gemaakt waarin hij even charmant wist te winnen als ridderlijk te verliezen, en toen de dood zich aankondigde heeft hij daarmee het spel voortgezet. Hij was het die de ontzette vrienden tot het laatst opbeurde, zelfs opgewekt wist te maken.

Aan Gerard Hordijk (een schilder „die er uitzag als een ingenieur") terugdenken betekent meer dan vervuld worden van weemoed. De man die het woord „probleem" nooit in de mond nam en die nooit scherp was, blijft als een stekend probleem ons begeleiden. „Il n'avait pas peur du bonheur" heeft een vriend gezegd. Dat is het. Wie kan dat nazeggen?

Horn.



Uitslag Weekend-prijsvraag No III Voorrij-ruimte Stadsschouwburg Amsterdam

Voor de weekend-prijsvraag III, voorrijruimte Stadsschouwburg, zijn 6 ontwerpen ingekomen, waarvan de meeste onder de maat zijn. Eigenlijk kan één oplossing in hoofdopzet redelijk worden genoemd.

Twee inzenders hebben hun ontwerpen niet onder Motto ingezonden, maar met hun naam ondertekend. De jury is overtuigd, dat dit uit onwetendheid heeft plaatsgevonden, temeer daar bij het uitschrijven van de prijsvraag geen nadere eisen zijn gesteld aan de manier van inzenden. Aangezien geen van de juryleden deze inzenders kende, heeft zij gemeend deze ondertekende projecten te moeten beoordelen.

De jury meent, hoewel met aarzeling, unaniem de prijs te moeten toekennen aan één van de twee niet anoniem ingezonden plannen!

De dader is J. Bredman, Westwal 39 te Naarden. Met aarzeling, omdat de ontwerper dit onderwerp, waar het sterk op raffinement en de volledigheid inzake detaillering aankomt, nogal ruw en oppervlakkig heeft geëxposeerd. Unaniem, omdat het in wezen de enige in principe goede van de oplossingen lijkt te zijn.

De gedetailleerde beoordelingen worden de ontwerpers thuis gestuurd. Die van de winnaar is hierbij mét het plan afgedrukt.

Beoordeling:

Naar de Schouwburg gaan is gezellig en feestelijk. Waarom heeft de luifel daar niets van? Het plan is nogal nuchter en wat al te vlot getekend. Jammer dat die stalen kolommen dwars door de vitrines moeten gaan!

Een kolom is een belangrijk zelfstandig architectonisch element, dat een dergelijke „vertroebeling", althans op deze manier, niet verdraagt. De afscheiding tussen het voorrijstraatje en de openbare weg van paaltjes door kettingen is aardig — tenminste als gedachte — voor een diepere doorwerking van dit wat conventionele gegeven is het weekend net te kort gebleken!

W. van de Kuilen
J. H. C. Spruit
H. T. Vink

Boekbespreking

„Acoustics for the Architect" door Harold Burris-Meyer en Lewis Goodfriend. Uitg. Reinhold. New York.
Importeurs: Meulenhoff & Co, prijs geb. *f* 42,10.

De beheersing van het geluid is in de architectuur minstens even belangrijk als de toepassing van kleuren, verlichting, „air-conditioning" of ruimte-verdeling.

De wetenschap van de akoestiek heeft zich in het begin van deze eeuw ontwikkeld en heeft vrij snel daarop het terrein van de natuurwetenschap overschreden. Menig probleem dat samenhangt met het geluid wordt bepaald door de ruimte die de architect schept en door de materialen waarvan hij zich bedient.

Geluid kan een onmisbare functie zijn van een bepaalde ruimte, maar het kan ook een storend element vormen. „Acoustics for the Architect" bevat een groot aantal gegevens op het gebied der akoestiek. Na een algemene beschouwing over het geluid in de architectuur, behandelt de schrijver achtereenvolgens de verschillende technische aspecten van het probleem: Constructie, materialen, vormen en oppervlakten, elektronische toepassingen, bere

keningen en tenslotte praktische toepassingen in een groot aantal bijzondere gevallen. Ieder van deze onderwerpen gaat vergezeld van een tabel waarin de verschillende akoestische factoren op overzichtelijke wijze zijn aangegeven.

Als belangrijke bijlage bevat dit boek bovendien een uitgebreide tabel van absorptie-coëfficienten. Afgezien van bijzondere gevallen waarin de medewerking van een specialist onmisbaar is, zal dit boek van groot nut blijken te zijn voor allen die met de praktijk van de architectuur te maken hebben.

J. Kröner

Ir C. de Cler, *Van steen tot stad, stedebouw,* Boortorenreeks onder redactie van S. Klein, B. Swanenburg en J. Wedzinga, N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. F. Duwaer en Zonen, Amsterdam, 1957.

Het feit, dat Ir de Cler op ogenblikken dat dit noodzakelijk is, een gemoedelijke toon weet te treffen is klaarblijkelijk ook in kringen, die zich niet strikt genomen tot zijn „vak" bepalen, doorgedrongen. De redactie van deze voor kinderen bedoelde „wetenschappelijke reeks" had m.i. geen betere medewerker kunnen vinden. Aan de hand van bekende en gemakkelijk te vinden voorbeelden, waarbij de schrijver zich hoofdzakelijk tot Amsterdam, Den Haag en Rotterdam bepaalt, wordt de jeugdige lezer spelenderwijs met de geheimen van de stedebouw vertrouwd gemaakt. Mij dunkt dat als er één boekje is, dat belangstelling kan wekken, dan is het dit wel. Eenvoudiger en onderhoudender mag het niet worden, want dan zou de verhouding niet meer verantwoord zijn. Wel vragen wij ons af, of voor kinderen en leken een platenboek met toelichtende tekst niet een hulpmiddel zou kunnen zijn om de stedebouw in ons land bij het toch zelf er bij betrokken publiek ingang te doen vinden. Helaas is zo'n werk nogal kostbaar en wordt het natuurlijk alleen gekocht door mensen, die al de nodige belangstelling hebben. Een vicieuze cirkel, die o.i. alleen door middel van een rijksuitgave of een uitgave van een aantal gemeenten gezamenlijk te doorbreken is.

R. B.

Alexander Koch, *Einfamilienhäuser und ihre konstruktiven Details.* Verlagsanstalt Alexander Koch GmbH, Stuttgart.
Texte von arch. dipl.-ing. Gerard Schwab. Stuttgart. Geb. *f* 38,—

Volgens de uiterst korte inleiding bedoelt de schrijver zijn boek als een medium om het gesprek tussen architect en opdrachtgever te vergemakkelijken. Het geeft voorbeelden van een- en tweeverdiepingwoningen en „kleine" familiewoningen. De gekozen projecten zijn voor het overgrote deel interessant te noemen. Een aantal Duitse voorbeelden heeft iets „modern" krampachtigs, dat misschien terug te brengen is tot het feit, dat een nieuwe vormgeving daar in de architectuur nog steeds een zware strijd te voeren heeft tegen wat men er „nieuw Biedermeier" noemt.

Zoals in het algemeen bij dergelijke projecten te verwachten is, zijn zij, wat ruimtegebruik en materiaaltoepassing betreft, zeer kostbaar. Er zijn in totaal 32 voorbeelden gegeven, waarvan 11 uit Duitsland. Voor de rest is internationaal een keuze gemaakt. Als schakel tussen architect en opdrachtgever kan het boek, volgens de bedoeling, ongetwijfeld zeer nuttig zijn. Wat de opdrachtgever echter moet aanvangen met de zeer talrijke technische details is mij niet geheel duidelijk. Inmiddels blijken deze goed getekende en royaal gebrachte details niet het minst waardevolle in dit boek. Dergelijke projecten vereisen zeer bijzondere technische oplossingen die overal ten nauwste verband houden met de vormgeving en waarvan voorbeelden nauwelijks in de conventionele constructieboeken te vinden zijn. Ook de architect met de nodige ervaring zal in deze tekeningen belangrijk studiemateriaal kunnen vinden terwijl ze m.i. voor de leek volstrekt onbegrijpelijk zullen zijn. Elk project wordt ingeleid met een summiere omschrijving, toegelicht met duidelijke plattegronden (in wit-op-zwart-techniek) veel foto's en genoemde technische bijzonderheden.

De reeks opent met een kleurenreproductie van het eigen huis van de architect Gunther Balser te Frankfurt am Main, dat rechtstreeks uit de Amerikaanse sfeer komt (Neutra, Mies van der Rohe), niettemin heel plezant om te zien. De typografische verzorging en de gehele lay-out is overigens voortreffelijk te noemen.

J. J. Vriend

Phoenix „Pockets" à *f* 2,95 ing.

De „pockets" worden populair in Nederland. Steeds meer uitgevers gaan er toe over om deze naar de vorm pretentieloze boekjes op de markt te brengen.

In de Phoenixreeks van de Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V. verschenen een drietal pockets, waarin oude, ja zelfs zeer oude onderwerpen, op boeiende en originele wijze door experts worden behandeld.

Leven en Kunst in de IJstijd door prof. Herbert Kühn. Hoogleraar in de prehistorie aan de Universiteit van Mainz.

Prof. Kühn's boekje is eer een prettig geschreven reisverslag dan een geleerde verhandeling: het licht ons in over het bestaan van een honderdtal rotstekeningen en grotten ten noorden en ten zuiden van de Pyreneeën. Iedereen heeft wel eens van de grotten van Lascaux of Altamira gehoord, maar er bestaan er tientallen, die moeilijk te bereiken zijn door de gemiddelde toerist en waarover weinig is gepubliceerd. Men komt onder de indruk van het feit, dat er onder het berg- of heuvelachtige landschap van Zuid-Frankrijk en Spanje holen en spelonken bestaan, waarin de tijd is blijven stilstaan en waarin duizenden tekeningen en schilderingen van een zeer hoog artistiek gehalte bewaard zijn gebleven. „Leven en Kunst in de IJstijd" bevat een groot aantal kaartjes, plattegronden en foto's. Bovendien bevat dit boekje een overzichtelijke lijst van de verschillende pre-historische perioden.

Egypte door Kurt Lange, archeoloog.

Kurt Lange is een geboren verteller. Hij vertelt ons iets over mummie-geheimen, over heilige dieren, hij rekent af met veel bijgeloof met betrekking tot de Sfinx en oppert nieuwe veronderstellingen over de dierenvereniging. Hij belicht de magische en poëtische kwaliteiten der Egyptische grafopschriften en toont aan dat, in tegenstelling tot de gangbare opvattingen, de grote piramiden niet onder dwang en tirannie tot stand zijn gekomen. Kurt Lange dringt als het ware dóór de geschiedenis heen. Hij is een ideale leraar, een man die zijn lezers weet te boeien en die ons spelenderwijs geschiedenis leert.

De foto's zijn voortreffelijk. Het enige wat m.i. aan dit boekje ontbreekt is een chronologische tabel.

De Griekse Beschaving door Dr H. D. F. Kitto.

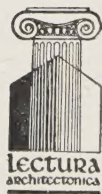
Prof. Dr Kitto, Hoogleraar in de Griekse taal en letterkunde aan de Universiteit van Bristol heeft het aangedurfd om de Griekse beschaving in een paar honderd bladzijden te belichten. Hij vertelt ons wat voor soort mensen de Grieken waren en dat is tenslotte belangrijker dan de opsomming van een groot aantal daden en feiten.

„De Griekse Beschaving" is een boek dat men met plezier leest. Het is „ontspanningslectuur" van een zeer hoog wetenschappelijk gehalte. Dr Kitto heeft het onderwerp in de historische volgorde van feiten benaderd.

J. Kröner

FORUM

DERTIENDE JAARGANG 1958



Uitgever G. van Saane Amsterdam

Naar de ontwerpen en de ontwerpers

Boekbesprekingen

Prijsvragen

Naar de schrijvers